

RØDE FANE

Nr.2-87, 29,- r.

Kommunisttala—s teoria ja diga—stallan áigecá

SÁMIRAHČAMUŠAS
SÁMIDIGGÁI

Kommentárat

MORLA

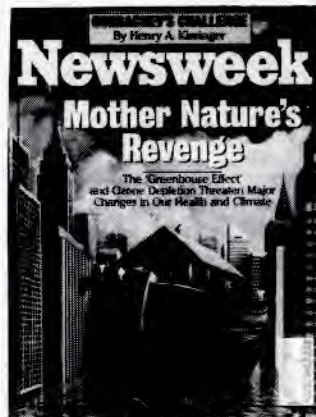
«Vuostábargat iešrádalaš-vuođa ja moaitit revišu-nismma lei kulturrevolu-suvnna vuoddu. Nuorat galge iežas guovdo soahat seahtovašalačča vuostá. Muhto soahat seahtovašalačča vuostá lea dikšobargu - ii ge seahtosoahti. Loga eanet dan birra: Niklas Alandera čielggadeamis maoismma, puritanismma ja morála birra, rávvet lohkat: Clarte'e 4/86 mii bođii boastastobii. Maid-dái Rode Fane lea dieid searvá beassan.

ODDA FILOSOFA

Dán giđa logat Rbde Fane-n'es fránska filosofaid birra. Álggaheaddjin lei Jean-Francois Lyotard, gii lea čielggadan marxismma, freudismma ja 80-jahke-logu buoremus filosofaid birra. Muitalusat, ahte uni-versella beasadeapmi lea

massán lobálašvuoda, lea girjji bajilcála: «Det post-moderne forkart for barn». Girjji sisdoalus: «Soaitá olmmošálbmot leat dušše muhtun sorrás čuolbma mii suotnjariid gaskkas hábme máilmmi».

LUONDU MÁVSSAHA

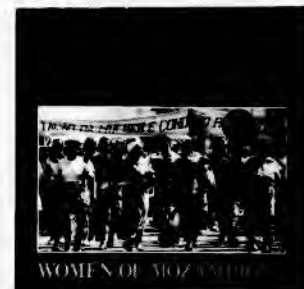
Bajilcállaga maŋŋá.: «Jos it liikoš dálá máilmmi dálkki — vuordde boahhte jah ke-čuodi dálkki», Newsweek čállá mo dilli lea jagis 2037. Bárrodiedáhusaid leat cegen Paris'ii ja Philadelphia'i. New-York'a gáhtat leat čáze vuolde. Brasil'as ja India's dieđihit hehpa-tihta, herpes ja čalbmevigi-id. Buorit ođđasat leat ahte Stockholmma ássit njollot beaivváža skábmamánus ja ahte ántarktiska turisma eallá. Áigečála čielggada dáid áššiid.

BOARES ÁHKUT

Nággáris luondu lea sivvan dasa ahte in leat velá seah-kanan dadjá Else Thams Kvinnejournalenii 1/87. Bláđdi govve 86-jahkasaš humanetikára, Clock ham-burgerbáras, speajalseinni-id, šleađgičuovggaid ja nuoraid gaskkas. Dás son miessemánu rájes beaiv-válaččat borrá jiená. Njoalo-dettiin jiená son dadjá ahte ii mii ge leat nu lunddolaš go ahte leat rádikálan.

MOSAMBIK'A NISSONAT

Prinsihppa ahte mobilise-ret, organiseret ja eanemu-sat ovttas bargat, oktan Mosambik'a nissoniid

moránemiin, guovddáš-komitea lea mearridan vuodduidit nissonorgansi-sašuvnna. Dáid birra logat čállagis man OMM nisson-organisašuvdna lea olggo-saddán. Dás čájeht sierranas beliid nissoniid eallimis. Nissonat iešrádalaš rahčamušain, gávpo-tovddidemiin, buohceveie-suin, 8.mars, oahpahus-diliin, bargguin jna. Dás čájeha ahte nissonat leat boahán oidnosii.

II FUOS II CUOH

1979'is Kina's ja olgoriik-ka's láivo vuordámušat go USA'a rievdadii ekonoma-las politihkas, čállá Sven Ekberg «Kommentarssa» vuosttas nummaris 1987. Áigečállagis lea leamaš olu ođđasat Kina birra. Greg O'Leary lea čállán Kina ol-goriikkapolitihka birra: «Kapitalismens kris opp-nade Folkerepublikkens dorrar». artihkkala loah-padettiin son čielggada Hu Yaobang'a doaimmaid bir-ra. Son dadjá leat váttis einnostit Kina boahhteáig-ge politihkáláš biekkaid. Muhto bieggá lohpidá gal ahte ođastusat eai šatta jie-najávohaga mannat meat-tá.

RØDE FANE

SISDOALLU

Kommentárat.....s. 2
Sisdoallu.....s. 3

VÁLDOSÁHKA:

Sámi vuoigatvuođalávdegoddi — latnis
ladná.....s. 4

SÁMEDIGGI:

Sámediggi — koloniserema ollašupmi,
John Gustavsen boktes. 6

Sierra sámi stáhta , jearrahallan Niilas A
Somby,
Svein Lund bokte.....s.12

Sámediggi — Ruovttostivra,
Hans Husum ja Morten Jentovt bokte .s.16

Vuoigatvuohta čáziide ja eatnamiidda,
Hans Husum ja Kato Johansen bokte ..s.23

BOAZODOALLU:

Boazodoallu ja stáhta,
Eva Berg bokte.....s.30

Imperialisttalaš boazodoallošiehtadus,
Per Larsen boktes.31

Boazodoallu — Dovdomearka vai riidogas-
kaoapmi,
Eva Berg bokte.....s.35

MINSTARPLÁNA:

Dáruiduhttin joatká,
Guri Skum ja Inger Storeng boktes.38

NÁKKÁHALLAN:

AKP ja Sámi iešmearrideaddji rahčamuš,
Hans Husum boktes.40

KOLONISEREMA OLLAŠUPMI

John Gustavsen ovdan-
buktá Sámi vuoigat-
vuođalávdegotti barggu,
ja árvvoštallá gaskariik-
kalaš vásáhusaid ásaheitti-
in Sámidikki.

SIDE 6

SIERRA SÁMI STÁHTA

—Balan ahte ressursasá-
mit loktet searidis Sáme-
dikki sáttokássidadjá
Niillas A Somby. Son do-
arju ásaht sierra sámi
stáhta ja ahte boazodoal-
lu lea vuovdán iežas stáh-
tai.

SIDE 12

DÁRUIDUHTTIN SKUVLAIN

Lea go ovttadássásvu-
ohta go dáža mánáin lea
bággu oahppat eatnigiela
ja sámemánáin gal dušše
lea vuoigatvuohta jos
vánhemat gáibidit, jear-
raba Guri Skum ja Inger
Stpreng čielggadettiin
minstarplána ja dárui-
duhttima skuvllain.

SIDE 40

BOAZODOALLU

Per Larsen ja Eva Berg
guorahallá boazodoalu.
Muhtun ártihkalis son
dadjá ahte Dárwina teori-
at doibme ahte dohkkehit
imperialisma máilmmis.

SIDE 28

RØDE FANE

Olggosaddi
Kommunisttala-s bargiiddello-
dat
(marxist-leninisttat)
2.nr. — 1987 — årg.
ABONNEMENT: 160,- ruvnnu
jahkái.

Di°go:
Røde Fane distribusjon,
boks 83, Bryn, Oslo 6.

ISSN -7892

Ádreassa redak-suvdnii:
Gøteborggata 8
0566 Oslo 5.
Poastagiरो: 2 20 84 78
Telefovdna: 02/384250

Doaimmaheadjji:
Trond Kristoffersen
Prentejeaddji A/S Reprogra-
fisk Industri

SÁMI VUOIGATVUOĐA- LÁVEDODDI LATNIS LADNÁI

1977'as ráhkadii Rode Fane temannumira sámi gažaldagaid birra. Dan rájes lea ollu dáhpáhuvvan. Orro maid dego livččejit eanet sámit dál go 10 jagi dassái. Mearrasámit, geat leat eanemus vealahuvvon, leat čuočilišgohtán. Ovdaál hállui ahte čearddalaš unnitlogus leat vuoigatvuođat dikšut kultuvrraset, dál ságastallet davviriikkaid sámi-konferánsas ahte sámi nášuvnnas leat vuoigatvuođat stivret iežas.

Dát ovdáneapmi lea boadus Álaheaju-Guovdageainnu eanu dulvadeami stuimmiid geažil. Stuimmit eai náken hehttet dulvadeami, muhto loktejedje sámpolitiikka Norggas ođđa dassái. Máilbmi maid geahččagođii eará čalmiiguin mo čavlás Norga giehtadalla iežas eamiálbmoga.

Nealgodanáksuvdna Eidsvoll plass nammasaš báikkis miellidubuvttii ahte Sámvuoigatvuođalávdegoddi vuođoduvvui. Niillas A Somby, gii lea okta daid nealgudeaddji sámiin, veardida Sámvuoigatvuođalávdegotti barggu dassái, ja maid Sámidikki ásaheapmi miellidubuktá.

Ártihkalis «Riiddugaskaoapmi» digaštallaba Kato Johansen ja Hans Husum mat sámi vuoigatvuođat leat, ja čuočuheaba ahte rahčamuš daid vuoigatvuođaid ovddas ferte hilgut dāza imperialistajuridihka. Ártihkkal «Ruovttostivren - Borough - Sámediggi» buohtastahtá rahčamuša eará eamiálbmiid rahčamušain oázžundihtii iešráđdejumii iežaset eatnamiidda ja eará ressursaide.

Dán nummiris leat bidjan deattu digastallamii vuoigatvuođalávdegotti vuosttas oassečielggadeapmái ja dan viiddaset bargui. Sámediggi lea álgogáibádus álbmogis oázžut iešstivrejumii. Dán oktavuodas lea Vuoigatvuođalávdegotti čielggadeapmi njulggestaga skelbmoseapmi: Addit sámiide daid mat sis leat odne, muhto gohčudit dan eará. «Vuoibmi» mii Sámediggái lea jurddašuvvon sáhttit namahit 3 čuoggas:

- Diggi sáhtá giehtadallat buot lágan sámeáššiid. Sáhtá ieš čilget mat dat leat, nu guhká go beare lea ráđdeaddiorána eiseválddiide.

- Diggi sáhtá ieš mearridit geasa galgá addit rádi.

- Diggi sáhtá juohkit oasi ruđain kultuvrii ja organisašuvdnabargui.

Deattuhandihtii ráđdeaddi doaimma deattasta lávdegoddi ahte sii eai leat buktán njuolggadusaid dasa makkár deadu berre biddjot julggaštusii mii boahá guovddášsámeorgánas. Maiddái ii leat man ge lágan «geatnegasvuohta čuoččuht sámi beroštumiid eará beroštumiid ektui buot áššiin, jos dat livččii áieguovdilis gažaldat.

Guokte erohusa sáhttet šaddat odná Norgga Sámirádis:

Ovddasteaddjit Sámediggái válljejuvvojit njuolggasámi álbmogis.

Dákkár válljen eaktuda juogalágan sámeolmmošlogu. Vaikko unna oasáš sámiálbmogis hálidit olmmošlohku álggus, sáhttet guktot doaimmat váikkuiht organisereimii guhkit vuollái.

Stoura váikkuhus lea makkár olbmot válljejuvvojit diggái ja gievravuohta sámiálbmogis.

Vaikko lávdegoddi vuođoduvvui dego boadus sámi rahčamušain, lea stáhta náken vuojeht sámi rahčamušaid dāza byrokraatia organaid sisa, boadus das lea bānehis Diggi. Danin leamaš ge dehálaš ahte Digge-gažaldat lea mearriduvvon ovdaál go váldogažaldat, vuoigatvuođat eatnamiidda ja čāziide mearriduvvo. Buorebut eai sáhte čājeht ahte loahppaboadus lea mearriduvvon, dāzastáhta ii áiggo addit ii millimehtere ge alldes.

Ođđaáigasaš, «siviliserejuvvon» kolonipolitiikka ii leat nu njuolggas go ovddes áiggiid. Buresbirgendoaimmat ja ruhtadoarjagat geavahuvvojit dihtomiellalaččat assimileren ulbmilis. Dán vásáhusa oaidnit rahčamušain sihke sámiin ja eará vealahuvvon álbmogiin Davviriikkain.

Nuppe bealis gáržžidit, dahje barget vuostá vealahuvvon álbmiid ruđalaš doaimmaid, nuppe dáfus fas vuođoduvvojit iešguđelágan doarjjaortnegat, ja bálkáhit daid geat dohkkehit koloniaválddi sistema. Dákká bokte sáhtá dilli šaddat nu ahte sámi vuoigatvuođat uhkidit earáid priváhta ekonomia. Garrasit daddjon: Jos sámiálbmot miehtá heaitit gáibideamis historjjálaš vuoigatvuođaid daid viiddis luonddoriggodagaide Sámis, de lea hálbi máksit soames million ruvnno bajásdoallandihtii «eksofalaš boazodoalu». Dasa lassin, nu go buohkat dihtet, doarjjaortnegiid sáhtá sihke vuođodut ja heaittihit.

Moanat ártihkaliid čāda geahččalit mii čājeht stáhta politihka dās, ja daid ráđđenvugiid mat leat vuođodun.

Háddjen mii odne lea sámi álbmoga ja sámi organisašuvnnaid gaska lea stáhta geatnegasvuohta. Bargiidbellodat lea erenoamážit buot jagiid ráhkadan riiddu gaskal boazodoalu ja eará ealáhusaid, gaskkal riddoguovlluid ja sis-eatnama, gaskkal sámiid ja dāza bargiidálbmoga.

Danin lea ge vuovssihahtti go Helen Bosterud čakčat geahččalii bágget sámi organisašuvnnaid ovtamiellalašvuhit Sámedikki válgortnega hárrái.

Jos «sámepáragráfa evttohus» Norgga vuođđoláhkii dohkkehuvvo Stuuradikkis, de sávvat mii dasa bures boahitma. Konkretalaš evttohus, vuoigatvuođalávdegottis lea, nugo Husum ja Johansen leaba čujuhan, «kulturpáragráfa», mii ii geatnegahte stáhta práhkthikálaš politihkas. Liikká lea dehálaš deattastit dāza álbmoga ektui ahte Norga odne lea mánggaidnášunálalaš stáhta. Dákká bokte šaddá váddasat iešgudetge lágan politihkáriidda geavahit háddjenpolitiikka Davviriikkaid Rádis ja biehttalit sámiide sierra ovddasteaddji rádis.

Loahpalaččat sáhttit imaštallat manne guokte jagi lea mannan almmá ahte dāza ráđdehus lea ovddidan proposiuvonna Stuuradiggái. Daddjo ahte alu bohtet lasáhusat. Mii eahpidit garrasit, áidna sáhtta leat gávdat ođđa vugiid čilget boares politihka.

Dán nummiris leat geahččalan provoseret digaštallamii, ja doaivut oázžut johtui ságastallama masa sihke Rode Fane ja Klassekampen luoiká saji. Mii doaivut maiddái ahte dat buktá buorre digaštallama ođđa sámpolitiikkálaš prográmmii AKP(m-l) olis, digaštallan joatká loahpageahčen jagi. Amas okta ge eahpit, ártihkalat eai čājet AKP'a dohkkehuvvon sámpolitiikka, muhto čállid oainnu.

SÁMEPOLITIIHKKA

Lea guđa jagi áigi go dážat manne Álahedjui ja nealgudeaddji sámiid lusa Oslui. Buohkat hálle sámi áššiid birra man ollugat dorjo. Lei go dát dušši dih tii?

Maid sistisdoallá Sámidiggi, galgá go buktit gáibádusaid diekkár áсахussii, vai boikohtet? Čielggadeamis gáibiduvvo máhtolašvuohta sámi kulltuvrras ja historjjás. «Vilges olbmá» dovdu ii berre hehttet dážaid doarjumis. Rode Fane oaivvilda ahte vealaheaddjit fertejit duddjot iešráđalašvuođa.

Doavttir iskkada nealgudeaddji sápmelačča, Ánte Gaup, 6. b. guovvamánus 1981'as. Ealáska go ođđa sámisoahti Sámidikki ásaheames.

FOTO: KLASSEKAMPEN

SÁMEPOLITIIHKKA

SÁMI VUOIGATVUOĐA- LÁVEDODDI LATNIS LAD

Lea go Norgga koloniseren lihkostuvvan? Šaddá go Sámidiggi dušše koloniserema ollašup-min? Ráððeaddi Sámidiggi šaddá parlamen-taralaš čádjádus mii ii atte sámiide váikkuhe-addji vuioimmi iežaset dillái. Ahte addit Iešmerar rideami sámiide soaitá šaddát menddo buolli áššin Norgii.

John Gustavsen bokte

Golgotmánus — 79'is: Stuora demon-strášuvnnat sihke olggobeal' Stuoradik-ki ja geaidnohuksenbargguin Álaheaju-sái guhkkin das eret gokko dat 120'lot mehter allosaš betonnajávri odne lea ja mii jagi geažis devdojuvvo čaziin. Sá-mis.

Nelgodanákšuvnna 7'et beaivvi, dii.16.10, gohčco stáhtaministar Odvar Nordli preassakonferánsii. Oaivesis-doallu lea:

«Ráððehus lea mearridan bissehit Álaheaju-Guovdageainnueanu dulva-deami sámi rievttalaš vuoigatvuođaid geažil.»

(daddjui preassakonferánsas.)

10'át beaivvi golgotmánus 1980'is: Nordli geassáda, Gro Harlem Brundt-land šaddá stáhtaministarin. Girjjistis «Min vei» (Mu geaidnu) dovddasta Nordli ahte Álaheaj'ášši šattai sutnje ru-ossan, dattetge muitálkeahhtá manne.

Ođđa ráððehus borve dego tráktor. Muhto seammá beaivvi vuođđuda ráððehus Smívuoigatvuođa lávdegotti, mii galgá čielggadit sámiid rievttidili, vuoigatvuođat eatnamiidda ja čáziide, sierra Sámediggi ja sámepáragráfa vuođđolánkii.

Ođđajagimánus 81'as álggaha bargi-id-bellodaga ráððehus fas Álaheaju-eanu dulvadeami, ja rihkku dakko

bokte Nordlia lohpadusa. Muhto ráððe-hus lea, earret go maiddái geavahan duhát politeaddjiid ja 75.mill. ruvno, vuođđudan lávdegotti vai politihkálač-čat bissu julggiid alde.

15.b. geassemánus 1984'is ilmmái vuosttas oassečielggadus, «Sámiid riev-tidilli», hirmástahtti 669 siidosas stuora bargu maid beakkán jurista Carsten Smith lea jođihan.

Juridihkas politihkkii

Profeassor Smith dadjá Norsk Juridisk Tidsskrift nammasaš bládis (3/86) ná:

Sámit leat sierra álbmot sierra kul-tuvrrain. Sámi álbmot Norggas ferte oažžut dárbbášlaš doaimmaid johtui sihkarastin ja ovddidan dihtii kultuvr-raset. Dát berre leat mihttomearri sámi-rievttalaš ja sámepolitihkálaš barggus Norggas.»

Jus-profeassor lea čájehan ártihka-listtis ahte son lea mielas, dat seammá boahhtá maid ovdan Finnmark Dagba-d'is 19/11-85:

«Deháleamus sámepolitihkas odne lea ahte sámit ožžot ovddasteaddji orgá-na.

Ii leat menddo olu ahte sámit ožžot ieášet áirasa ráððehussii.

Norga lea joavdán oalle guhkás mii

SÁMEPOLITIHKKA

NÁI

Sámieana

FOTO: LARS M. HJORTHOL/KLASSEKAMPEN

SÁMEPOLITIHKKA

Jos livččii Carsten Smith ii ge Gro Harlem Brundtland dáža politihka mearrideaddjin, de sámít ledje 1990'is oázžut Sámidikki, ja sámi vuoigatvuođat livččii deattastuvvon vuođđoláhkii, ja sámiin livččii ráðđenvuoigatvuohta Finnmárkku ja Romssa guovlluin, čállá John Gustavsen. Govas, Prof. Carsten Smith geige Sámi Vuoigatvuođalávdegotti oassečielggadusa.

FOTO: KLASSEKAMPEN

guoská ovddidit unnitálbmoga suodjalusa rievttilágádusaid čađa.»

Jos livččii Carsten Smith ii ge Gro Harlem Brundtland gii mearrida sáme-politihka, de livčče sámiin álgogeahčen 1990-jagiin sihke iežaset sámediggi ja sámiid vuoigatvuođat livčče lean čállon ja dáhkiduvvon vuođđolágas, ja sámiin livčče várra vissis ráðđenvuoigatvuohta stuora guovlluin Finnmárkkus ja Romsa filkkas.

Mii dáhpuhuvvá?

Geatnegasvuođa haga?

«Sámivuoigatvuođa čielggadus» (NOU 1984:18) čielggada dáža eiseváldiid geatnegasvuođa (seamma maiddái Ruotas ja Suomas) sámiid ektui. Mii sáhttitdalle čuoččuhit:

1. Oppa sámikultuvra lea dáža eiseváldiid giehtadeami duohkin. Geatnegasvuohta lea vuosttažettiin riikaeiseváldiid, ii ge báikkiid ja guovlluid duohkin.

2. Stuorámus oassi sámiin orrot Norggas, danin lea ge Norggas internášunálaš geatnegasvuohta sámekultuvrra ektui.

Doahttala go Norga dán geatnegasvuođa báikkiid-, guovlluid-, nášunálalaččat ja gaskariikkalaččat?

Alaheaju-ášši čájeha ahte nu ii leat. Moanat áššit čájehit eahpegeatnegasvuođa. Finnmárku filka lea moanaid jagiid, maiddái manhá 1980, čoldán eret áššiid iežas guovllu-politihkáriin, mat leat bohtán Norgga Sámiráðis. Báikkalaččat lea heaittot, riikkadásis ii olus buoret, ja gaskariikkalaččat eai leat ea-

rát go Torvald Stoltenberg, rásisma-konferansas Genevas (15.8.78), dovddastan geatnegasvuođa ja vealaheami maid sámít leat vásihan;

«Buot čearddat berrejit oázžut ieažaset sivilálaš ja politihkálaš vuoigatvuođaid dáhkiduvvot nu ahte sii ieža sáhttet ovddidit ja ovdanbuktit iežaset beroštumiid ja veardádallamiid.»

Norgga ja Davviriikkaid Sámiráðdi.

Sámiin ii leat odne orgána mas lea biehtalan-vuoigatvuohta sámeáššiin. Mii sáhttit čujuhit čuovvovaččaid:

1. Norgga Sámiráðis, vuođđuduvvon dáža ráðdehusas 1956'as, lea ráðdeaddi orgána dáža ráðdehussii, ráðis leat 18 lahtu, kántuvrabáiki lea Kárášjohka.

2. Sámeárlameanta lea demokrátalaš

SÁMEPOLITIHKKA

válljejuvvon orgána, mas lea ráðdeaddi árvu. Orgánas leat 20 lahtu, kántuvra-báiki lea Anár

3. Davvi Riikaid Sámiráðis, lea biste-vaš ovttasbargu orgána sámi organisa-šuvnnaide ja mearrideaddji orgána davviriikaid sámekonferánssain. Das leat giella-, duodje-, oahpahus-, ealáhus-, musea ja juridihkálaš lávdegottit.

Dáid orgánain ii leat mearrideaddji vuoibmi sámeáššiin. Go Álaheaju-áššis nu geavai, lea sivvan dat ahte namahuv-von orgánain eai leat álbmotrievttálaš váikkohusat, ja danin leat ge dat de-mokráhtalaččat dušše namas.

Sámiin leat doarvái orgánat gos háleš-tit, muhto eai orgánat gos sáhttet geava-hit vuoimmi.

Norga ii čájjet ovddas-vástádusa sámi kul-tuvrras nu mo čielgga-deamis ovdanbohtá. Álaheajoášši čielgasit čájeahii dan.

Go Sámevuoigatvuoðalávdegoddi vuoðduuvvui, dajai filkkamánni An-ders Aune ahte buot maid lávdegoddi čielggada manná ruskalihtái. Eará poli-tihkárat leat dadjan ahte sii oadjebasat rádjjet lávdegotti evttohusaid kántors-kuffii.

Sámevuoigatvuoðalávdegotti bargu ii leat ovdánan nu bures manná go Smith guðii lávdegotti ja Sverre Dragsten jot-kkii. Dragsten ii leat goassige ovdal bargan sámerievttálaš bargguin(;

Dát addá iešmearrideami vuostálast-tiide buorre vejolašvuoða magidit ášši. Ovdamearkkat leat eatnat:

— Sámi Eatnansarvi fievrrida hádd-jenpolitihka, buorit veahkit leat sihke bargiiddellodaga, FRP ja olgešbello-daga politihkárat.

— Norgga Boazosámiid Riikkasearv-vis barget ángirit oazžun dihtii sámedik-ki ealáhusdiggin.

— Brundtlan-ráðdehus vuordá stuo-radikkeáigodagas stuoradikkeáigodah-kii ovdanbuktimis evttohusa sámedikki ja sámeáragráfa hárrái. Ráðdehus lei

lohpidan giehtadit ášši 86-giða, geskat dajai justisministara ráðdeaddi Ole Ste-en Olsen ahte ášši giehtaduvvo áramus boahhte giða.

Oppalohkái leat bargiiddellodaga bealušteaddjit sámi birraasiin, nugo Hans Eriksen ja su ustibat SLF'as, lih-kostuvvan. Barggu maid ovddeš AP-politihkárat Finnmarkkus, Hans Opstad njunnožis, fievrridedje logi jagi dás ovdal, lea dál lihkostuvvamin.

Norgga Sámiid Riikkasearvi ja sáme-lihkadus leat biddjon čihkii, rusiinávle-juvvon.

Kolonialiseren ollašupmi?

Gažaldat lea: Lea go Norga lihkostuv-van iežas kolonialiseremiin? Lea go sámediggi vuoimmi haga duoðastus da-sa?

Leat go dáza politihkárat ovttaoai-vilis ahte sámit leat vealahuvvon? Eat-nažat eai leat ovttaoavilil. Mo juristta-in?

Carsten Smiht čielggada dan FN'a olmmoškonvenšuvnna vuodul. Leat go sámiin vuoigatvuohta iešmearrideap-mái nugo omd. inuihtain Ruonáeat-namis. NTJ 3/86 dadjá son:

«Lea čuoččuhuvvon ahte dáza stáhtas lea juogalágan «colonial process» sámi-id ektui. Dažaide lea várre amas jurdda veardidit duháhtjakkáš ránnjávuoða gaskkal sáme- ja dázaálbmoga dego juo-ga lágan kolonialiseren»

. Danin bohtá ge sosialdemokráhta-laš loahppajurdda:

«Mu oaivila mielde gávdnojit ja eai gávdno kolonia mearkkat».

«Koloniadilli» lea eahpitkeahhtá dát: sámit eai leat oahppan gielaset, sin gu-ohtuneatnamat leat rieviduvvon ja sii leat massán guolástan vuoigatvuoðaid jnv.

Profeassor Thomas Cramer, gii guh-kiit áiggi lea joðihan nugohčoduvvon «Skattfjallmolet», dadjá nuppeláhkái. Samenytt nammasaš áigečállagis (Ruo-tasamiid Eatnansarvi) lohkat mii s. 41'as:

«Dáza sisriikkapolitihkárat eai leat dovddastan, dušše ovdanbuktán máng-galágan jurdagiid, ahte sii leat mearrain birastahtton jnv. Mii gullá kolonialist-talaš dillái, de leamaš Sámeana seam-

ma dilis go Ruonáeatnan, gos Dánmarkkus leamaš stuora beroštumit ja ásahtus. Sámeatnamis lea fas fiev-ridan olggos stuora luonddoriggodaga-id, almmá addimis maidige buhtadas-san.»

Danne gollet ge eanet jagit ovdal go si-

Ráðdeaddi Sámidiggi šaddá párlamentaralaš čádjádus mii ii atte sá-miide vuoimmi mearri-dit iežaset badjel. Dat bohtá addit ráðiid ráðdehussii mii berošta guldalit.

erra sámediggi ja sámeáragrfa ovdan-bukto Sámevuoigatvuoðalávdegottis. Muhto lea čielggas, ja Carsten Smith'as lea várre riektá go dadjá NTJ'as. 130:

Sámedikkis lea láhkaevttohusa miel-de ráðdeaddi váldi. Muhto sámediggái sáhtta maid addit mearridanváldi mii guoská almmolaš ruðaide erenoamáš doaimmaide.»

Lea go dušše viiddiduvvon Dázasá-meráðdi mii lea evttohuuvvon. Carsten Smith dadjá.

Oðas dán ásahtus ii leat dan vuoib-mi. Oðas lea mo oktiibiddjon — ásahtus galgá válljetjuvvot dego sámeárlame-anta.»

Lávki ruovttoluotta?

Manggas oaivvildit ahte mii dáhpáhuv-vá lea ovdáneapmi. Gažaldat dohkkehit sámiid dego sierra álbmogiin, ii leat go-assige ságastallon nu olu go daid manimus jagiid.

Makkár vuoigatvuoðat leat eará álb-mogiin eará sajis máilmmis, vuosttažet-tiin Davviriikain:

1. Ruonáeatnan ruovttostivra (29.11.78) addá vuoigatvuoða nugohčoduvvon «landsting» ja riikkastivrrii dahje ráðdehussii. Landstinget ja riik-kastivra mearrida áššiin earret olgoriik-ka-, suodjalus- ja ruhtadanpolitihka, nappo dalle ráddjejuvvon ruovttostiv-ra.

SÁMEPOLITIHKK

2. Alánddaláhka (6.5.1920) addá álbmogii iešstivrejumi Alándda Landsting čađa. Láhka 1.152'is addá viiddis iešstivrejumi, suoma eiseválddiin ii leat biehttalanvuoigatvuohta mearrádusaid maid diggi lea mearridan. Stuurámus gáržžideamit gusket eanavuoigatvuođaide gos Suoma riksdag ja ráðde-

Ii oro leat otne samiin čuvges boahhte áigi. Vuoigatvuohta čáziide ja eatnamiidda šaddá mañiduvvot, guovllut leat ain stáhta geahču vuolde.

hus mearrida.

3. Fearsulluid ruovttostivra (23.3.1948) addá iešstivrejumi buot áššiin earret olggoriika- sihkarvuođa- ja ealáhuspolitihkas. Vaikko Dánmárku mearrida gažaldagain nugo guolástan-suohpamušain, lea Fearsullo mielde šiehtadallamiin mat vaikkohit loahpalaš bohtosa. Fearsulluin leat ieazaset virgeolbmát dánska ambassadain go lea luonddolaš.

4. Alaskaláhka (1971'as) addá inuih taide, aleuteriidda ja indiánaid mearrideami 11 pst. badjel Alaska obbalaš viidodaga. Láhka attii maiddái 1 milliard ruvnnosá buhtadusa. Láhka váilevašvuođat leat eatnagat, ea.ea. mii guoská bivdui ja guolásteapmái guovlluid olggobealde ja maiddái buhtadusaid nuoskidemiid geažil. ICC (Inuit Circumpolar Conference) ii leat duhtavaš lágain ja háliida čielgasat iešmearrideami.

5. Canadas lea indianaid iešstivrejumi lávdegoddi, golggotmánus 1983'as, rapportastis evttohan indianaid iešstivrejumi, nannejuvvon Canada vuodđolágas. Dás evttohuvvo ahte indianaservvodagas (300 000 miellahtut) galgá leat «olláslaš lánkaaddinváldi» áššiin mat gusket sidjiide, ja maiddái olles váldi riggodagaide siskabealde «Indian land».

6. New Zealanddas leat maoriovddasteaddjiin 4 87 áirasispárlamenttas.

SÁMEPOLITIHKKA

Maoriin ii leat párlamenta, muhto guovlloráit mainna lea ráðdeaddi doaibma.

7. Espanjas lea baskariin regionala riikkačoahkkinn ja region-ráðdehus Vitorias mas lea iešmearrideapmi earret ekonomia-, suodjalus- ja olgoriikkapolitihkas.

Nášunalisma dahje nášunallaš iešmearrideapmi?

Dázaeiseválddit eai hálit addit sámiiide iešstivrejumi, muhto viiddit sámearádi. Nášunalalaš iešmearrideapmi sámeeatnamis lea váralaš gažaldat. Dasa leat ollu sivat:

- internášunallaš beroštumit: sámít orrot buffersonas gaskkal nuortta ja oarjji. Sámeana geavahuvvo sierranas militearaásahusain.

- nášunalas beroštumit: riggodagat leat viidat, eana lea rikkis, muhto álbmot lea hearki/unni.

- álbmot lea sehkejuvvon, erenoamáš vuoigatvuoðat sámiiide sáhttet ráhkadit dili mas stuorát álbmot ballá.

Mii lea sámenášunalisma?

Gávndno golmma lágan nášunalisma:

- čadnon čearddalaš guovlluide, nugo Sámeana, Palestina, baskariideana.

- čadnon oskui, nugo juvdálaččain, muslimain jnv.

- čadnon politihkálaš joavkkuide, omd. badjelmearálaš joavkkut nugo RAF ja Rode Brigade Italias.

Sámiiid gaskkas ii leat nášunalisma goassige boahhtán ovdan. Lea boahhtán albmossii nugo gielas ja kultuvrras, oskus, ekonomálaš eallinvuogis, geográfalaš gullelašvuoðas ja iešdovddus.

Álaheaju-ášši ráhkadii nášunalas lihkađami, ja ovdanbuvttii nášunalas dovddui albmossii: «Landet er vort» ja «Vi kom ffrst;»

Sápmelaš hohkahuvvo guoðit sámivuoða. Govva, Nikoaus Skum.

Vejolašvuoðat

Norgga Boazosámiid Riikkasearvi (NBR) lea dadjan ahte boazodoallit leat johttičeardda joavku, ja demokrátia ii heive sidjiide. Sii gáibidit sierra áirasiid sámediggái, sii háliidit ealahusdikki, ja sii doivot oazžut guolásteaddjiid SLF'as mielde.

NRL'a čuoččuhit sii leat erenoamáš oassi sámijn ja sis lea vuoigatvuohta váikkohit Sámedikki garrasit. Ovddežis lea NRL'as nana ekonómia, sii leat mielde dáža stáhtalihtus mii buktá sidjiide ovdamuniid. Dán hálida NRL'a bisuhit. Sámpolitiikhkálaš oainnu mielde lea dát váralaš, dát sáhtta buktit ovdamuniid SLF'ii, ja ja sáhtta šaddat beare divrrasin NBR'ii.

Loahppajurdda

Giða mielde ovddida ráðdehus sámedikke ja sámpágráfa proposišuvnna. Das evttohuvvon álbmotválljejuvvon orgána mas lea ráðdeaddi doaibma, mii lea njulggá válljejuvvon sámii, soaitá maid dái earáin go sámijn leat vejolašvuohta jienastit ja bidjat listtu.

Ráðdeaddi sámediggi lea párlamentálalaš čadjádus (illušuvdna). Dat ii atte sámiiide eanet váikkohusa diliset badjel. Dat ii mielldisbuvtte omd. ahte sámít ieža sáhttet bissehit dehálaš metállarogamiid maid soahteindustria dahká sámevuovlluin. Baicca addá ráði dan ráðdehussii mii háliida guldalit.

Odna dilli ii atte buriid doaivagiid sámiiide. Vuoigatvuoðat eatnamiidda ja čáziide magiduvvojit nu guhká go vejolaš. Seammás luoitá dáža stáhta eatnat oastiid ja spekulánttaid sámí guovlluide.

Iešmearrideapmi sámiiide lea 'beare buolli evttohus dáža eiseválddiide internášunalalaš servvodaga ektui ahte dáža dan sáhtta dohkkehit. Lea siskabealde ja olggobealde sámí ássanguovlluid ahte dat stuora jurddašeadjit sáhttet soahat. Soahteguovlluid ferte nannosit dárkut.

SÁMEPOLITIHKKA

SIERRA SÁMI STÁHTA

Niillas A. Somby. FOTO: KLASSEKAMPEN

*Maid miellddisbuktá álbmotválljejuv-
von sámediggi?*

— *sámi vuoigatvuoðaid dohkkeheap-
mi?*

— *lávki sámi iešstivrejupmái?*

Ii eisege čuoččuha Niillas A. Somby. Sámedikki bokte geahččalit dušše buor-
rindohkkehit dáža kolonialisierema. Dat
lea kolonialisierema ollašupmi, dadjá
son ja čujuha ahte sullasáš' asahusat leat
vuoðduduvvon eara kolonialisttariikka-
in.

Niillas A. Somby (37) orru Sirpmás,
Deanus. Son lea govvideaddji ja leamaš
ea.ea. ffus ráhkadeamen (Finnmarks-
bilder) girjji. Niillas lei okta daid neal-
gudeaddji sámiin Stuorradikke
olggobealde Álaheaju stuimmiid vuol-
de. Maŋŋá son massii gieða go John Reier
Martinseniin bávkaileigga muhtun šaldi

Mis ferte leat sierra sámi riektedoaimmahus,
ja sámi politia. Lea váttis jos galgat man-
nat dáža duopmostuoluide go ain váttis-
vuoðat bohtet. Dáža riektedoaimmahus
lea huksejuvvon koloniserema áiggis. Dat mearkkaša
sierra sámi vuoðdoláhka, sámi láhkagirji, dat mearkkaša
sierra sámi stáhta.

Svein Lund bokte

Álaheajus. Jahkebeali hãldogiddagasas
son báhtarii Kanadai. Doppe orui bear-
rašiinnis indiánáriid luhhte gitta dassá go
sáddejuvvojedje fas ruovttoluotta Nor-
gii. Stuorradikkevãlggas 1981'as lei
son nubbin Finnmarkku RV'a listtus.
Otne son hãlida searaidis bidjat sámi ieš-
mearrideaddji bargguide ii ge searvat
dáža organisašuvnnaide.

—Sámi vuoigatvuoðalãvdegoddi lea
duoðai vulosoivviid šaddan. Rãðdehus
lea ásahan lãvdegoddi čielggadit makkár
vuoigatvuoðat sámiin leat sãmis. Livččii
baicca galgan sámi lãvdegoddi čielgga-
dit makkár vuoigatvuoðat dãžain leat
sãmeeatnamis. Mis leat juo dãppe vuoig-
atvuoðat, muhto áiggiid čãða leat
hehtten dãid geavaheamis.

—*Maid vuorddãt sãmi vuoigatvuoðã-
lãvdegoddi čielggadeamis?*

—Ainnas bohtã sãmediggi vai kolo-
nialiseren buorrindohkkehuvvo. Ii dãt
leat erenoamãš dãžas. Suomas lea Sãme-
parlamentã, ja ruotabeale vuoigat-
vuoðalãvdegoddi árvvoštallã sullasãš
ásahusa. Kanadas ášsemeanut leat se-
ammã. Sii leat ásahan Indian Govern-
ment. Vaikko Kanada indiánáriin leat
eanet vuoigatvuoðat go dãža sãmiin de
ii sãhte ásahus dahkat olus maidige. In
vuordde dakkár politihkãlãš rievde-
miid mii attãšii midjiide eanet vuoigat-
vuoðaid mearridit iežamet boahtteãiggi.

—*Maid sãmi organisašuvnnat leat
bargan vuoigatvuoðalãvdegoddi ektui?*

—Orru ahte sii barget eisevãlddiid
beali. Sii digaštallet vãlgaortnega ja jie-

Sãmegãndii coggo dãža gãhpìr. Govva, Ar-
vid Sveen.

ABRID SVEEN 1972

SÁMEPOLITIHKKA

nastuslogu birra, muhto eai bija gažaldatmearkka makkár hámis sámediggi galgašii leat. Mus gal leat dehálabbo doaimmat go ahte jienastit ovddasteaddjiid dákkár dušši lágádusaide. Balan ahte ollugat ressurssasámiin loktet searaideaset dákkár lágádusaide.

Geat dalle galget hálldašit sámi vuoigatvuoðaid? Lea go sámi diggi?

—Jos mii sámit oázžut politihkálaš vuoimmi mearridit iežamet guovlluid badjel, de fertet áibbas hilgut kolonistáhta orgánaid. Mii eat sáhte hukset sámi orgánaid dáža málle mielde. Mon in sáhte addit gárvvies njuolggadusaid makkár hámis diet galgašii leat. Sámit ieža fertejit dan dahkat ovddeš sámi demokratia vuoðul. Sámediggi ii sáhte stivret sihke báikkálaččat ja guovddázis, mis fertejit leat sámi báikkálaš stivrenorgánat. Mon jáhkán mii sáhtášeimmet hukset dán boares siidasistema ala. Min guovllus, omd. šiehtadalaiga Ohcejot' ja Buolbmát siiddat ovddeš áiggiid mo guovlu galgai geavahuvvot. Mii fertet gávnnaht mo sámit ovdal koloniserema hálldašedje guovlluid. Dološ siidasistema hüksii oktasá geavahanvuoigatvuoðaid ala muhtun lágán sosiajisttalaš vuoðu ala.

Dat mielddisbuktá ahte dalle ferte leat sierra sámi rievttiásahus ja sámi politiat. Jos dáža duopmostuoluid ovdii ain galgá mannat go váttsvuoðat bohtet eat leat boahtán daðe dobbellii. Oppa dáža rievttiásahus ja láhka lea huksejuvvon

Buohkat hállet sámi vuoigatvuoðaid birra, muhto ii gullo geatnegasvuoðas mihkkige. Min stuorámus geatnegasvuohta lea fuolahit eatnamiid, čáziid ja luondduriggodagaid.

kolonialiserema áiggi ala ja lea ain kolonialistraid bálvaleaddjit. Sámiin maid fertejit leat stivrennjuolggadusat. Dat mielddisbuktá ahte mis ferte leat sierra

sámi vuoðooláhka ja sámi láhkagirji.

—*Don oaivvildat sierra sámi stáhta?*

—Dieðusge.

—*Mo jos siskkáldas iešstivrejupmi?*

—Dat šattašii indiánarreservahta hámis maid gal gáttán eatnašat sihke sámis ja dážas eai dáhto.

—*Das mas dál lea sáhka, lea sámediggi huksejuvvon sámi jienastus vuoðul. Muhto jos sámediggi galgá stivret sámi stáhta, sáhtta go dalle hukset jienastuslogu ala?*

—In dieðe ovtta ge stáhta mii lea vuoðoduvvon čearddalaš duogáš ala. Šattašii seammá dilli go Máttá Afriikás. Jos sámedikki ulbmil dušše lea juohkit ruðaid kultuvradoaimmaide, dalle gal dokke sámediggi. Sámi stáhtas dahje iešstivrejeaddji guovllus fertejit maiddá eara ássit sámis oázžut stáhta-boargáriid vuoigatvuoðaid.

—*Eai go leat makkár ge ovdamunit ásaht sámedikki?*

—Jo, de sáhtta leat ávkkálaš oázžut álbmotválljejuvvon sámedikki. Odne sáhttet buohkat leat sámiid ovddasteaddjit. 1979is ceggiimet lávu Stuorradikki olggobeallái ja dajaimet mii ovddastit sámiid. Bargiidbellodaga sátnejoðiheaddjit fas dadje sii ovddastit sámiid.

Vuigatvuoðat ja geatnegasvuoðat

—Don jearat dušše sámi vuoigatvuoðaid birra, dadjá Niillas. Buohkat hállet sámi vuoigatvuoðaid birra, muhto ii okta ge hála sámi geatnegasvuoðaid birra. Mu mielas gal orru olbmoss galgašii leat geatnegasvuohta dan servodahkii gos orru. Stuorámus geatnegasvuohta lea várjalit eatnamiid, čáziid ja luondduriggodagaid. Eamiálbmogiin lea lea dákkoktasá vuoðojuvdda. Mii rehkenastit olbmuid oassin luondus. Mii galgat geavahit luonddu, eat ge goaridit dan. Jos goaridat luonddu de eai leat šat eallinvejolašvuoðat. Go jurddašat Tjernobyl- ja eará biraslihuhisvuoðaid birra, de gal fertet jearrat geat jierpmi geavahit ja geat eai.

Gaskkal nuortta ja oarjji

—Ovtta maid Sámi vuoigatvuoðalávdegoddi ii leat čielggadan, lea soahteáššiid birra. Sámeana lea juohkásan njealje sadjái ja dáid guovlluin leat sámenuorat bággejuvvon soahtebálvalussii mas ii leat man ge lágán duogáš

sámekultuvrii. Min álbmot lea juohkásan gaskkal NATO ja Warszawa lihtu. Mii diehtit ahte suopma sáhtta gessot ruoššabeallái soaðis. Mii eat hálit soahtat nuppebeal'deanoássiiguin.

Sombby bearraša gievkkanis oaidnit Deanujoga. Guktuid bealde joga hállo sámegiella ja ollusiin leat fuolkkit nuppe bealde joga, sii gullet supmii. Ii leat várra nu imaš jos ássit dážabealde eai dovdda iežaset gal nu dážan.

—Muhto dáža nášunalisma lea báid-

MEPOLITIHKKA

nán dáppe ge olbmuid, muitala Niillas. Erenoamážit váikkuhii soahti dasa. Olbmot atne iežaset buoret dážan go ieža dážat. Buohkat ledje duiskalaččaid vuostá. Buollin ja bággofárren attii dáruiduhttimii buorre coavcci. Dušše dat geat ledje bohccuideasetguin meahcis sestojuvvo. Buohkat ledje sin vašálaččat leažža go dáža eiseválddit dahje duiskalaččat. Soahti dáruiduhtii maiddái daid geat šadde sámenásistan. Otne sii dáidet leat dáruiduhtinfievrrideaddjit ja SLFa

li oktage hála sámi geatnegasvuođas. Min stuorámus geatnegasvuohta lea fuolahit čážiid, eatnamiid ja luondduriggodagaid, Niillas A. Somby dadjá, dás govvejuvvon ealu luhhte.

FOTO: KLASSEKAMPEN

(Sámi Eatnan Searvi) bealušteaddjit. Ain bistá dáhttu stuorráid ja riggáid bálvalit.

Erenoamáš dilli boazodollui? Boazosámit gáibidit sierra ovddasteaddji go boazodoallu lea erenoamážit čadnon sámevuogadollui ja sámevuogadollui.

Lea go boazodoalus dákkár dilli?

— Stáhta lea oppa áiggi viggan gáržžidit sámi vuoigatvuođaid boazodollui. Nie han sii bidjet ge boazosámiid ja eará sámiid oktiigaccaid. Dain geain eai leat bohccot eai leat mahkáš albma sámit. Jos dát menestuvvá de stáhta beassá ollásit eret sámeváivvis. Tjernoby-lihkuhisvuohta dien dáfus lei heivvolaš. Balan sakka soapmašat boazodoalus dorjot dákkár háddjema. Illá duosttašin gal dadjat, muhto orru leamen nu ahte boazodoallu fargga ollásit lea iežas vuovdán stáhtai. Sii ožžot ruhtadoarjaga boazodoalošiehtadusa bokte. Dan sadjái sii leat ge dohkkehan gáržžidemiid

Balan sakka ahte boazodoallo čuovvu stáhta háddjenpolitihka. Boazodoallu lea iežas vuovdán stáhtai.

stáhta bealis ođđa boazodoalolága bokte, ea.ea. galget dáid doaluid politihkálaččat dohkkehuvvot. Diekkár stivren ii soaba sámi árbevieruide. Mii eat leat ožžon boazodoalu stáhtas muhto dat lea midjiide oppa áiggi gullan. Maiddái eará vuoigatvuođaid leat mis rivven. Sámiin lea vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide, okta ealáhus ii leat buoret go nubbi.

Ođđa sámi autoritehtat?

— Ovdal ledje dážat autoritehtat sámegeiddain. Sátnejođiheaddjit ledje dábálaččat oahpaheadjit bohtán máddin. Áiggiid čađa leat dievva beljiid gullan ahte diekkár olbmui dat dušše lei áddejupmi. Otne leat ođđa olbmot bohtán dáid sadjái; sámebyrokráhtat. Dáidet sii leat vel eanet byrokráhtat go dáža byrokráhtat, nugo sámi kristtalaččat leat buoret kristtalaččat go ieš páve. Seammmá oaidnit eará eamiálbmogiin ge. Otná sámi autoritehtain lea alla universitehtaoahppu. Vaikko áiggošedje ge čájehit beroštumi sámeáššiide de goittot ge diet sisttema sin báidná. Eai várra nákešii mánga jagi oahpu gazzat jos ii livčče masa ge ávkin.

Balan ahte diekkár olbmot šaddet ráððejeaddjin sámedikkis. ■

SÁMEPOLITIIHKKA

SÁMEDIGGI RUOVTTOSTIVRA

Govva, Lars Anders Utsi.

Sámit leat joavdan muhtun muddui ahte oažžut ovttaadássašvuođa gielas ja kultuvrras. Muhto lea go vejolaš bisuhit kultuvrra rihkkodettiin sámi eallinvuoji, sámi vuoigatvuoðaid- ja geavhanvieruid, jearraba Morten Jentoft ja Hans Husum buohtastaladettiin eará polarguovlluin.

Hans Husum ja Morten Jentoft bokte.

Njealját oassi Sámi vuoigatvuoðalávdegotti (SRU) vostas oassečielggadeamis lea nášuvnnaidgaskasaš ja olgoriikkaidrivttiid birra. Káhppihtal sisstisdoallá ollu miellagiddevaš áššiid suoma- ja ruota sámiid birra, muhto lea maiddá Ruonáeatnama

ruovttustivrenortnega birra ja Dlánda erenoamáš dili birra suoma ektui. Go Sámi vuoigatvuoðalávdegoddi bidjá nu stuorra deattu muhtun čuoggáide mo iešstivrejupmi uhcit eanet lea addon unnitčearddaide, de mii geahčastat dárkilabbot mo dát ášahusat doibmet. Me-

SÁMEPOLITIHKKA

arkkašan veara lea maid ahte manne muhtun čuoggaid leat guođđán.

Sámedikki «váldi»

Sámi vuoigatvuođalávdegoddi lea ovddidan guokte evttohusa maid Stuorradiggi galgá árvvoštallat. Dáid sisdoallu leat čuovvovaš:

1. Sierra páragrfa vuođđoláhkii mii nanne sámi stáhtusa sierra álbmogin ja beasset ovddidit giela, kultuvrra ja servvodaga.

2. Galgá ášahit sámedikki válljejuvvon sámejenastuslogu vuođul.

Sámedikki bargoguovllu ja válddi birra evttoha lávdegoddi čuovvovaččat: Sámediggi galgá hálldašit ekomomálaš, kultuvrralaš, juridihkálaš ja luondduriggodagaidda mii erenoamážit guoská sámiide. (1)

«Sámedikkis.....lea ráđđeaddi váldi. Sámediggái.....sáhtta addot mearridan válddi almmolaš ruđaid juohkit erenoamáš doaimmaide». (1)

Sámediggi berre oažžut vejolašvuođa buktit cealkamušaid ovdalگو mearrádušat dahkkojit áššiin mat gusket sámeálbmogii». (1)

Čoahkkáigeaussu Sámevuoigatvuođa lávdegotti vuosttas oasse čielggadeamis, válddi ja bargoguovllu hárrái:

1. Lea dáža stáhta ovddasvástádus sihkkarastit sámiid dili.
2. Lea dáža stáhta ja dáža ráđđehus mii mearrida njuolgadusaid mo dát galgá dahkkot.
3. Ovdalگو stuorradiggi dahká politihkálaš mearrádušaid, berrejit leat ráđđádallan Sámedikkiin.
4. Sámediggái juolluduvvo ruhta maid diggi ieš hálldaša.
5. Dáža stáhta galgá gokčat ášahusa goluid.

Álbmotriekti vuođđun ruovttostivrii.

Lávdegoddi lea loahpaheamen nuppi čilgehusbarggu mas čielggadit vuoigatvuođaid eatnamiidda ja čáziide. Lea dál jo čielggas ahte dát buktá eambbo riidduid. Mii ávkkiid álbmotválljejuvvon ášahusas jos eiseválddiin ain galgá leat geavahanvuoigatvuohta luoindduriggodagaide Sámis? Sámeálboga iešmearrideaddji rahčamuša vuođđun lea seammá go Ruonáeatnama inuihtaid, oažžut ráđđenvuoigatvuođaid guovlluideaset badjel. Lea mángga láhkái boastut dán guovtte čilgehusa geahččat sierra. Ii sáhte gáržžidit sámiid gáibádusaid oažžut eanet iešstivrejumi dušše oamastanvuoigatvuođa gáibádusaid, ja ii sáhte gáržžidit iešstivrejumi gáibádusaid oažžut sierra álbmotválljejuvvon lágádusa mas ii leat váldi.

Muhtun jurista mii lea guorahallan USA-indianaid vuoigatvuođaid dadjá ná: «Vuoigatvuođat mat lobálaččat gullet indianáriidda eai leat vuoigatvuođat maid

kongreassa lea lága bokte addán, muhto eamis gáržžiduvvon vuoigatvuođat mat eai goassige leat heaittihuvvon». (2) Dát lea dološ vuoigatvuohta mii gullá buot máilmmi olbmuid. Ollásit iešstivrejumi vuoigatvuohta iežas riikkas. USA-foderála duopmostuollu lea dán vuođul addán indianaid ja inuihtaid deatálaš vuoigatvuođaid. 1833'as celkkii Georgia Allarietteduopmu: «Oppa áiggi india náššuvnnat leat leamaš sierra politihkálaš iešmearrideaddji servvodat....Ja lea álbmotriektii mearriduvvon njuolgadus ahte vuolitdáseriika ii galgga vuollánit sorjjasmahttunvuođastis, iešstivrejumi vuođastis ovttastit gievrrat riikkain ja bidjat iežaset dán suodjalusa vuollái».

Dát lea deatálaš prinsihppa ja lea leamaš vuođđun eamiálbmogiid rahčamušain juksat iešráđálašvuođa. Dat máksá ahte eamiálbmogiid vuoigatvuođaid vuođđun iešráđálašvuhtii, gullá čearddaid árbevieruide ja kulturhistorjjálaš árbbiide.

Geainna lea vuoigatvuohta vuoigatvuođaid addit?

Lea prinsihppa ahte koloniarikka láchkaaddin sáhtta dušše bidjat rámmaid čearddaid suverenitehtii. Danin ii sáhte oktage addit vuoigatvuođaid mat eamiálbmogis eai goassige leamaš - danne ii oktage sáhte mearridit eamiálbmogiid vuoigatvuođaid sisdoalu. Dušše ieža čearddat dan sáhttet dahkat. Muhto eiseválddi leat unnán beroštan čuovvut duopmostuolu mearrádušaid indianaid vuoigatvuođaid hárrái. Dát leat dihtosis: Mánja indianárjoavkku lea bákkehuvvon reserváhtaide gos leat guohcadeamen. Eamiálbmogiid vuođđovuoigatvuođa prinsihpat leat deatálaččat go buohtastallat mii Norggas dáhpáhuvvá. Sámi vuoigatvuođalávdegoddi evttoha doaimmaid mat viehka unnán addet sámiide vuoigatvuođaid mat sis áiggiid čađa leat leamaš, ovdal go skandinavialaš kolonialistariikkat bohte dáid guovlluide. Danne lea deatálaš deattastit ahte hálđenvuogit, mearriduvvon dáža eiseválddiin, ja mat eai soaba sámeálboga árbevieruin, eai sáhte dohkkehuvvot. Dán vuođul lea ávkkálaš guorahallat nuorta ja oarje-inuihtaid vásáhusaid iežaset koloniarikka siste.

Ruonáeatnama ruovttostivrenortnet- kolonialisma ođđa hámis?

Sámi vuoigatvuođalávdegotti evttohusaide ferte bidjat buorredáhtolašmiela jos galgá oaidnit dán ruovttostivrenlágádussan. Lávdegotti čielggadus gaskariikka ja olgoriikka vuoigatvuođaid hárrái, lea erenoamáš ollu čállán «Ruovttostivrenortnega» birra, mii lea Ruonáeatnamii ášahuvvon. Ruovttostivrenlágádusa káhpithtala lea váldi Louise Kjoller-Jorgensen čállán, ministeria Ruonáeatna Kobenhámmánis, Dás čájehuvvo uhcán beroštupmi dan ektui mii Ruonáeatnamis duodaid dáh-

SÁMEPOLITIHKKA

páhuvvá. Sáhtá jearrat ahte lea go dálá Ruonáeatnama ruovttostivrenlágádus «mii ráddjejuvvon hámis sáhtá ášahuvvot Sápmái» eamiálbmogiidda lávkin iešstivre-mii.

ALLE MINE FRENDER

Hor alle mine frender
ældgammelt er vort land
hun forlanger
at hennes barn skal styre seg selv
foi henne i alt.

Du, danskenes land
horer du - hun forlanger
at hennes barn skal styre seg selv
sø respekter dog hennes krav
Hvad pressen skrev er helt fantastisk
og mange er ordene der falt MEN DET ER VOR
EIENDOM
herfra for vi vor fode
hele landet er vort.

«Dárbbášlaš šaddat iešráðálaš vaikko oažžu ge iešstivrejumi.

«Njunoš, Inuit Atagatiit Ruonáeatnamis, Arkaluk, Lynge. 1979».

Golmmai čuoggáin sáhtá sulastahtit Ruonáeatnama ja Sámi, go iešráðálašvuođa ja ruovttostivrra birra lea sáhka:

- 1970 jahkelogu rájes lea nášuvnnalaš dovdu lassáan garrasit ja politihkálaš iešstivrengeaibádusat.

- Mañimuš čuohtejagiid leat leamaš kolonialisttat guovlluid luondduriggodagaid mañis «guolásteapmi, bivdu, olju ja minerálaohcan».

- Guktuid guovlluin lea militearastrategia árvu lassáan ja leat deatálaš militearaásahussat USA ja NATO ovddas.

Sulastahttiba maid ásodanminstara hárrái. Ruonáeatnamis, erenomaáš gávpogiin, lulli-oarje rituin, leat sosiála váttisvuođat lassáan. Mañná soađi Ruonáeana lea vásihan olggosfárremiid smávit ássanguovlluin ja guolleriggodagat leat goariduvvon.

Ruovttostivrenláhka

Ruonáeatnama Ruovttostivra mearriduvvui Dánka Álbmotdikkis 29.nov. 1978'is. Ruovttostivren ulbmilin lei ahte inuihtat galge oažžut eanet mearridanvuoimmi, muhto Dánmárkko riikaoktavuođas. Ásahus sáhtá čohkkáigeassit 9. čuoggáin:

1. Riikaoktavuohta mas Ruonáeana lea mielde galgá

bisuhit. Dat mielddisbuktá ahte Dánka vuođđoláhka galgá ollásit doaibmat Ruonáeatnamis.

2. Gielddaid iešstivren Dánka málle mielde galgá leat numo ovdal.

3. Gaskariikalaš oktavuođat ja NATO oktavuođat lea Dánmárkko ovddasvástádus.

4. Dánmárku ruhtada Ruonáeatnama numo ovdal.

5. Ruonáeatnamis galgá leat mielovddasvástádus ovdidit ealáhusaid.

6. Láhkaaddin ja hálldáhus ovddasvástádus galgá dađistaga duvdot Ruonáeatnama Ruovttostivrii.

Ii dárbbáš šaddat iešmearrideaddjin vaikko iešráððenvuođa lea juksan, lea Ruonáeana dasa buorre ovdamearkan, muhto vásáhusaid lea dehálaš árvvoštallat. FOTO: KLASSEKAMPEN

SÁMEPOLITIHKKA

7. Láhkaaddin- ja ruhtadeapmi ii galgga sirrejuvvot ođđa Ruovttostivrenásahusas.
8. Dohkkehit ahte inuihtain lea vuodđovuoigatvuohta luondduriggodagaide.
9. Ruonáeatnama luondduriggodagaid hálldáhus galgá oažžut dakkár hámi ahte «árvvus atná riikaoktavuođa».

Álbmotrievttálaš dohkkehahti?

Dáid čuoggáid árvvoštallamis, mat maiddái leat vuđolaččat čielggaduvvon Sámi vuoigatvuođalávedottis, báhcá okta oaidnu: Dánka «europealaš, oarjjálaš» ve-

ahki geažil inuihtat leat joavdan dan muddui ahte leat ožžon govttolaš iešmearrideaddji dási. Dát lea buot prinsihpaid vuostá maid duopmostuolut leat cealkán: Álgoálbmogiin lea árbevirolaččat sierra vuoigatvuohta iešráđalašvuhtii. Sáhtá dadjat ahte Ruovttostivrenásahus, mearriduvvon Dánka Álbmotdikkis, rihkko dáid prinsihpaid.

Gielddaid váldi.

Lea maid deatálaš dárkileabbot guorahallat ahte seailluhit gieldda málle. Dán sáhtá čatnat Sámi dillái. Ii leat sivakeahtá ahte Sámi vuoigatvuođalávddegoddi deattuha ahte gieldda málle ja stivrenvuoigatvuohta ii galgga

HISTORIE VAN LAPLAND.

Te LEEUWARDEN by IAN ELSEN.

Vuosttaš olmmoš gii čálii sámii birra lei Olaus Magnus gi 1555'as olggosattii «Historia om de nordiske folkene, ruotagilli 1909'is». Son lei ieš govaid sárgon, ja vuhtto ahte ii goassige leat gal sámii oaidnán. Deháleamos lea ahte dát bargu lei álggaheaddjin sámieksotismii. Ozadettiin lunddolašvuoda, lea leamaš mángga girječálii ja koanstačehpiid vuoddu gitta otnáši.

heađuštuvvot, álbmotválljejuvvon Sámedikki ásaheamis.

Sihke Sámis ja Ruonáeatnamis heađuštit gielddai mállat. Orrunsajit ja gilážit ledje vuoddu baikkálaš stivrenorgánaide, huksejuvvon ráðdenortnega ala. Ruonáeatnama gielddai mállat leat leamaš dánskalaččaide vearjun goaridit gilážiid ja smávva baikkážiid, duvdi olbmuid gielddai guovddážiida ja gávpogiida. Ná

dánskalaččat leat leamaš goaridussan inuihtaid kultuvrii ja guolásteapmái.

Odne Sámis lea boazodoallu mii muhtun muddui doalahá dološ siidaortnega, mas moadde bearráša doibmet ovtas iežaset stivrenmáliid mielde. Gielddai sistema Sámis lea leamaš sivvan dasa ahte dološ sámii oktavuođabáttit leat boatkanan. Lea maid mearkkašan veara ahte dološ Ruonáeatnama giliráðdenortnet ii oppanassii ge leat árvvoštallon Ruovttostivren kommišuvnnas.

Militearastrategialaš buolliiguovlu

Davviguovllut, erenoamážit 15-20 manimus jagiin lea USA'ii ja Ruššii šaddan strategialaččat mávssolažžan. USA doaibmá dego stáhta stáhtas militearašahusaid birra Thules «Ruonáeatnamis», ja USA ja NATO fas dávjjit hárhallaba dološ sámii guovluin Romssas ja Davvi-Norggas. Leaš oaidnit ságastallamiid sámeservvodagas ahte oážžut sierra olgoriikkapolitihka davviriikkaid sámeconfereansa bokte.

Mo jos sámediggi gieldá soahtehárhallamiid guovluin gos dikkis leat ovddasteaddjit. Nie sáhtá ruonáeatnamis dáhpáhuvvat jos hálidit botket «oktavuođaid» Dánmárkko olgoriikkapolitihkain.

Gii addá - gii vuostávdá?

Sihke Dánka ja Norgga ráðdehus liikoba čujuhit ruhta-doarjagii álgoálbmogiida. Lea uhcán hállan veara go diehtit ahte sihke Ruonáeatnamis ja Sámis čuđiid jagiid čađa leat sii viežžan luondduriggodagaid.

Dieđus ge galget nášuvnnastáhtat geatnegahttit dáid guovlluid. Ruonáeatnama Ruovttostivrenortnet lea eahpečielggas sihke Ruonáeatnanlaččaid ovddasvástáduš ovddidit ealáhusaid ja mo láhkaaddin- ja hálldáhus ovddasvástáduš dađistaga galggašii duvdot Álbmotdikkis Ruonáeatnama Ruovttostivrii. Muhto dánskalaččaid gielddabyrokratia bearráigeahččá, bálkkuid, industriaid ja sierranas ruhtadanortnegiid, ja dakko bokte sii ain boahhteáigis šaddet mearridit Ruonáeatnama ealáhusaid badjel.

Oahpa bearráigeahču

Jos riidu bohciida gaskkal Ruovttostivrra ja dánka ráðdehuse, galgá riidu čovdot soahpamušaid bokte «voldgift». Dán lávdegottis čohkkájit golbma dánka allariekteuopmára...Dát lea maŋosguovlluilávken Dán márkku ja Islándda šiehtadusa ektui, dahkkon sođiid gaskkas. Ruovttostivrenkommišuvdna lea guorrasan dasa ahte luondduriggodagat galget hálldášuvvot ovttadássáš prinsihpa vuodul gaskkal Ruovttostivrra ja Dánka stáhta. Ruovttostivralágas čuožžu: «mearriduvvon lobit bisuhuvvojit» 3».

Dát mielddisbuktá maid ahte luondduriggodagaid

SÁMEPOLITIHKKA

hálddáhushuovlu bisuhuvvo Kobenhámmánis. Danin dánskalaččat sáhttet ge bearrágeahččat buot dáidda guoski áššedieđuid. Ruovttostivrenláhka gal dadjá ahte sihke dánskalaččain ja inuihtain galgá leat biehttalusvuoigatvuohta ášahit ruvke-, oljo ja čáhcerusttegiid. Muhto biehttalusvuoigatvuohta guoská dušše prošeavttaid plánemii.

Konkrehtalaš hábmen ja hálddašeapmi lea ain dán skalaččaid váldeguovlu. Dasa lassin lea EF'a ressursapolitiikka ja Euratom, deatálaš guovllut main inuihtain ii leat váikkuhusvejolašvuohta.

Vuoigatvuođat eatnamiidda ja čáziide

Luondduguovlluid bearrágeahčču lea loahpalaš mearrideaddji guovllu Ruovttostivrenortnega ságastallamiin. Ruovttostivrenlága barggadettiin gáibidedje inuihtat ahte sin vuoigatvuođat eatnamiidda ja čáziide galgá deattastit láhkii. Dán dánskalaččat vuosttildedje. Sii mihte dušše dasa ahte «inuihtain lea vuođđovuigatvuođat iežas eatnamiidda». RS-láhka maid ii ožžon inuihtaide vuoigatvuođa searvat riikkaidgaskasaš ovttasbargui eará álgoálbmogiiguin. 4) Inuihtaid njunnožat vuosttildedje ahte ášahit Ruovttostivrenortnega, mii mearriduvvui 1978'is. Inuit-Atagatiit njunoš, A.Lynge, lei okta dain. Son vuosttildii ášahit ortnega go inuihtaid oamastanvuoigatvuođat eai deattastuvvon láhkii. Muhto dáid gábádusaid inuihtat eai leat vel guođđán. Inuihtaid iešdovdu ja fápmu lea dađistaga lassánan - ja vuordimis lea ahte sii bohtet joatkit gábádusbarguid.

«Vilges olmmái dajai eatnama válddedettiin, ahte Ipmil sutnje dan attii. Muhto mii diehtit ahte álgoálbmogiin lea gaskariikkalaččat dohkkehuvvon vuoigatvuođat eatnamiida, mii suodjala sin furrošames ipmiliin

Etok«Charles Edwardsen jr.» Nuorta-inuihtaid njunoš, North Slope Borough, Alaska.

North Slope Borough lea nuorta-inuihtalaš guovlu mii viidána Beringsstredas «Point Hope» Kaktovik rádjái. Lea jáhkkimis ahte dát polarguovlu lea guhkimusat joavdan iešmearrideaddji rahčamušain ja luonddurigodagaid mearrideaddjin. Lea ávkálaš geahčastit ahte mii dáid guovlluin lea dáhpuhuvan maŋimuš 20 jagiin.

1966'as Alaska-inuihtat organiserešgohte Alaska federation of natives «AFN» organisašuvdnii. Sii gáibidedje vuoigatvuođaid Brooks Range guovlluid rájes Jieknábi rádjái. Sii ovddidedje maid iešmearrideaddji gábádusaid. Dáid gábádusaid movttiigahttin lei USA-negeriid iešmearrideaddji soahti man čađahedje 60-jahkeleguid siste. Ámeriikká presidenta vástádus lei ahte nammadii senatskomitea.

1968'is, AFN-guovlluin, Barrow nammasaš gávpoga

lahka, gávdne oljohivvodaga. Ámeriikká eiseválddiide dát guovlu šattai árvvusin. Inuihtaide fállujuvvui ruhta ja buhtadus guovlluid ovddas. AFN hilggui «fálaldagaid», ja 1971'as Washington buvttii stuorámus falaldagaid mii goasse lea addon álgoálbmogiidda USA's:

— Inuihtaide addui oamastanvuoigatvuohta 162.000 km., guovlluide maid ovdal ledje gáibidan. Dasa gulai maidái vuoigatvuohta guovllu minerálaide ja oljui.

Inuihtaálbmot galge logi jagi sisa oážžut 460 mill.dollára Ámeriikká rðdehusas, ja dasa lassin 500 mill.dollára oljosisabođuin Alaska oassestáhtas «delstat». Ruðaid galge guovllu oassesearvvit hálddašit mas dušše inuihtat galge oážžut osiid.

Diggi kompromia sadjái

Dán lága vuolláičálii president Richard Nixon 1971'as. Inuihtat eai dohkkehan ođđa lága. North Slope guovllu olbmot oamastedje dušše 10% guovlluin. Sii gáibidedje oamastit 200.000 km., ja eai ge čuovvolan maidge šiehtadusaid. Dattetge láhka mearriduvvui.

1973'as North-Slope inuihtat diggojedje Ámeriikká sisriikkaministariin. Sániiguin «slagord» «jos rievvárat áiggošit min eatnamiid geavahit, de sii ožžot maid máksit», inuihtat gáibidedje stuorra buhtadusaid joavdelas johtolagaid ovddas. Buhtadus gáibiduvvui maidái stajiduvvon bivdoguovlluid/hávdesajiid ovddas ja eará stajádusaid ovddas maŋŋá Alaska koloniserema. Dán dikki inuihtat vuite ja USA-dieđaministar gohčohalai geassit oljoservviid diggái inuihtaid ovddas.

Sii válde iešráððenvuoigatvuođa

Dál North-Slope inuihtain lei oamastanvuoigatvuohta unna oasáži sin eatnamis. Sis lei doarvái ruhta ja beaktilis organisašuvdna duogábealde. Muhto formálalaš iešstivren gal sis ii lean. Danin sii mearriede ge váldit iešstivrema iežasiet hálđui. 1973'as mearriede inuihtat, álbmotválljeumi bokte, defineret Arctic Slope guovllu «boroughan», dahje giellan.

Njealját oassi Alaska inuihtaálbmogiin orro dán gieldda «borough» siskkobealde. Washington ráðdehus ja oljosearvvit gal eai liikon dáidda dáhpuhusaide, muhto rievtti bokte inuihtat ožžo mieđáhusa «doarjaga». Alaska nuorta-inuihtat ledje dál ožžon gáržžiduvvon guovlluin iešstivrema. Sii goittotge ledje oamasteaddjin eatnamiidda man alde orro, ja ožžo maidái iežasiet politiikkalaš hálldáhusa. Sii besse gáibidišgoahtit gielddavearu, ja ollášit hálddašit iežasiet vearroruðaid.

Oljosearvvit fertejedje máksit vearu juohke oljofárpalis. Ná lea otná nuorta-inuihtaid dilli.

SÁMEPOLITIHKKA

Rahčamušat jotkojuvvojit

Eai soaitte vel diesa duhtat. Etok gii lea njuonš, dadjá ná: Lei «ásahettiin borogha, iestivrema» okta lávki ovdos guvlui. Deatáleamos lei ahte oljosearvvit leat dál min geahču vuolde. Sii fertejit min doahttalit. Jos eai doahttal, de mii čorpmat čájehisgoahtit. Dan sáhtta juohkehaš dahkat. Vilges olmmái dajaid válddedettiin eatnama, ahte Ipmil dan sutnje attii. Muhto mii diehtit ahte álgoálbmogiin lea gaskariikkalaš dohkkehuvvon vuoigatvuođat eatnamiidda mii suodjala sin furrošeames Ipmiliin. Dát vuoigatvuođat eai doahttaluvvo, danin lea buot inuihtat organiserejuvvon. Min eai galgga beassat vuortnuhit - mii joatkit rahčamušaid «doarrumiid».

Politihkálaš rahčamušaid váikkuhusa birra joatká Etok:

«Arktihkálaš dilli birrasa ja dálkki dáfus «klimatisk» lea rašši. Lea danne buohkaid ovddasvástádus suodjalit guovllu. Jos luondduriggodagaid geavahepmi beassá mannat viivvuheamit, de sáhtta diet šaddat goarádussan áiggi mielde.

• Orru leamen nu ahte oarje váldeguovddášat «vestens maktsentra» eai jurddaš nu guhkás. Dat lea ge stuorraservvodaga stuoramus vašálaš. Mii leat duháiid jagiid čađa hárláan luondduin birgehalla.

Mii fidnet das áigáboađu, muhto diehtit das atnit fuolla. Dát gullá min kultuvrii, ja dan mii fertet ge buoremus lági mielde suodjalit. Stuorraservvodat lea kultuvrra goarideamen. Mii eat dáhto oamastit oppa guovllu, muhto hálidat váikkuhit ovdáneapmái vai dat ii šatta goarádussan geasage. Hui álkkes sávaldat».5

Gaskariikkalaččat dohkkehuvvon

Fállábivdin lea okta ovdamearka mii čájeha man guhkás inuihtat leat joavdan rahčamušaidisguin. Gaskariikkalaš fállábivdinkommišuvdna dagai 1982'is mearrádusa «mordinatorievdak» mii ážžuhii miellahtturiikkaid heaitihit fállábivdduid 1982 rájes. Kommišuvdna lea dohkkehan ahte fállábivdin árttiska guovlluin lea álgoálbmogiidda deatálaš. Alaska-inuihtat gal besset

joatkit sin árbevirolaš bivdima.

Ámeriikká IWC'a delegašuvnnas leat maiddá inuihtat mielde. Kommišuvdna čeahkkimis Malmoa's «1986», Arnold Browner jr. «Nasuk» sávvá ahte inuihtat organisašuvnnaidis čađa ožžot sierra ovddasteaddji kommišuvnnii.6

Heive go dát sámi iešráđálašvuođa rahčamušaide.

Rommsa skuvlahoavda dagai 1865'as dutkanmátkki Skottlándii ja Wales'ii dutkat mo eangalas eiseválddit čovde Walisalaš- ja Gælisalaš mánáid giellaoahpahemi.

Dutkanbohtosat geavahuvvojedje maŋŋá dárudihttin barggus sámi ja láddelaš mánáid giellaoahpahusas Romssas ja Finnmárkkus. 7 li leat ođas ahte dáža eiseválddit mannet olgoriikki dutkat álgoálbmotpolitihka. Danne lea ge miellagiddevaš oaidnit mo ja gos Sámi vuoigatvuođalávdegoddi lea viežžan dieđuid vuosttaš oassečielggadeapmái. Alaska-inuihtat leat joavdan guhkit duođalaš iešráđálašvuoigatvuhtii go Ruovttostivrenásahus lea nagadan bargat Ruonáeatnama inuihtaid ovddas.

Ovdalis namohuvvon, de Sámi vuoigatvuođalávdegoddi ovdanbuktá Ruovttostivrenortnega -North Slope Borough ii leat oppanassiige namohuvvon. Rievttiárbevirolaš vuođu lea álgoálbmogiin vuoigatvuohta eatnamiiddis - Alaska-inuihtat válde dán háldoset. Dákkár vuoigatvuođat Ruonáeatnamis, dánskalaččat ja Ruovttostivrenortnet badjelgehččet. Danne lea ge ballamis ahte Ruonáeatnama-inuihtaid vealahepmi jotkojuvvo, jos ieža eai válddeš vuoigatvuođaid riggodagaide.

Sápmelaččat leat otne lávkestan moadde lávki juksat ovtadassálašvuođa gielas ja kultuvrras. Sáhtta go seailuhit ovta kultuvrra rihkkodettiin sámi eallinvuogi ja sámi vuoigatvuođa ja geavahanárbevieruid. Jos luondduriggodagaid goarideapmi galggaš orustahttot, de lea dárbbaslaš ahte sámii ožžot riggodagaid iežaset geahču vuollá «bivdin, meahcásteami, ruvkedoaimma ja olju.» Máhcastat vel oktii sámi riekte- ja iešstivrengazaldagaide. Leaš oaidnit maid Sámi vuoigatvuođalávdegoddi evttoha čielggadeamistis dáid gažaldagaide hárrái. Ii oro doavva rádikála evttohusaide, dasa soitet áššit leat háitásat, ernoamážit Davvi-Norgga filikka ja gielladapolitihkriidda. ■

GÁLDUT: 1. NOU 1948:18 s. 600.&2-1, 2-2, 2-3

2. Felix Cohen: Handbook of federal law

3. Hemmestyrekommisjonens betænkning 1978 del 2

4. Jens Brosted: Beskoret Hjemmestyre. Rhodos. Kpbenhavn 1979.

5. Philip Lautitzen: Olie og amuletter. Informasjonsforlag, Kobenhavn 1979.

6. Intervju med NRK juni 1986

7. Ivar Bjorklund: Fjordfolket i Kvænangen. Universitetsforlaget Tromsø 1985.

Sámit, báh-c-con bohccuin, Johan Tiren, 1853-1911

VUOIGATVUOHTA CÁZIIDE JA EATNAMIIDDA

Digaštallamat vuoigatvuoðaid čáziide ja eatnamiidda čuovvu dánska- ja norgga impera-laisttajus'a. Mo bohccui lea addon sierranas riektesuodjalus, ahte oassi sámi álbmogis geain leamaš boazodoallu ii leat dákkár suodjalus, ja ahte mo dát jus'a lea váikkuhan sámi eanetlogu álbmoga ealáhusvuoðu billisteapmái. Sámit fertejit juridihkalaš digaštallamiidda jorgalit sealggi jos galggašit ovdánit.

Hans Husum ja Kato Johansen bokte

Dát ártihkkal čájeha mo vuoigatvuoðat eatnamiidda ja čáziide leat dáža-dánska imperialistajuridihkka mearruvvon álo dáhpedorpmis gievrreseamosiid politihkas. Boazo lea ožžon erenoamás suodjalusa, muhto boazosámit eai leat ožžon dan suodjaleami. Dákkár juridihkka billista ealáhusa eanáš sámiide. Ártihkkal čájeha manne

sámi álbmot ferte hilgut iešmearrideaddji rahčamušaidis dán juridihka geažil.

Juridihkalaš moivi.

1974'is celkkii NSR čielgasit vuoigatvuoðaid birra mat gusket eatnamiidda ja čáziide. Dološ áiggi rájes leamaš

SÁMEPOLITIHKKA

jo siiddat geain leamaš ja geat leat geavahan vuoigatvuođaid eatnamiidda ja čáziide, guohtoneatnamiidda, bivdui ja guollebivdui. Sámi áddejumi mielde ii oamas stáhta eatnamiid ja čáziid sámi guovlluin. Sámit oidnet stáhta vuoigatvuođaid eatnamiidda Nordlándas, Romssas ja Finnmárkkus rihkkumin maid geahččalit bealuštit lágaid bokte mat leat šahuvvon olggobealde Sámi ja mat galget geavahuvvot amas stáhtaid várás geat ovdal dahkaludde sis leat vuoigatvuođat Sámis. (1) Earret dán áddejumi, de lea dat imperialistalaš vuoigatvuođa áddejupmi mii soahtebuvkkuin ja biibballiin gieđas mearrida ahte gonagasas lea vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide Sámis. Dát vuoigatvuođa vierut leat jo Magnus Lagabpter áiggi rájes. Son lei, nu mo mii oahpaimet skuvllas, buorre dáža gii attii dehálaš oasi riikka bajáshuksemii. Magnus ášahii 1274'is stáhtavearu eatnamiidda. Dákkár vearromeroštuvvon eana gohčoduvvui matrikulert eanan. Go koloniseren dážaid bealis garai Sámis 1700 logus, de šattai dárbbalaš gonagassii ahte addit ođđaásiide eatnama. Ná šattai Sápmi vuostas geardde veaháziid mielde juogaduvvot ja stáhtaeanan váldojuvvot 1700 logus. Ja áddemis fertii nappo dalle gonagas oamastit ja beassat geavahit dán eatnama mii ii lean juogaduvvon Sámis. Dán áddejumi vuođu ala celkkii gonagaslaš ruhtadandepartementa 1848: Dat mii gohčoduvvo Finnmárkun lea jo doložis atnojuvvon gonagassii dahje stáhtii gulovažžan danne go doppe álgu rájis eai leat ássan earát go johtti olbmot, sápmelaččat, geain eai leat orrunviesut. (3)

1700 jahkelogu rájes leamaš okta duohtavuohta norgga politihkas ja láhkaáddejumis maid gohčodit stáhta geavakeahtes (umatrikulert) eana Sámis. Ahte dánska gonagasas láhkadovdi ledje nu sniellas ahte sii dohkkehjedje dán láhkamálle dainna ákkain ahte gonagasas lei jo vuoigatvuohta ovddežis, ii leat imaš ii ge suorggahahtti. Dat mii baicca gal galggašii suorggahit min eambo, lea ahte sápmelaččaid vuoigatvuođa digaštallamat leat vuođđoduvvon dán duohtavuođa ala ja duođalaččat ohcet raiggiid lágas mat attášivččii sápmelaččaide vuoigatvuođa stáhta geavakeahtes eatnamiidda. Dasgo dás ii hállojuvvo smávva eanaviidodagaid birra. Stáhta geavakeahtes eana Finnmárkkus (earret guovllut Romssas, Nordlándas, Lulli- ja Oarje-Troanddimis) lea 48000 kvádratmehter, ja mii lea čihččet oassi eatnamis mii gullá otná gonagasriikii, ja 5000 kvádratmehter stuorit go Dánmarku. (4)

Čuovvovaččat áigut geahččat veaháš dán imperialistalaš lága dáhpedorbmevuođa ja iešvuostálašvuođa ja ođđaigásaš dáža juristtaid rahčamuša ahte leat jáhkehahtti.

1977'as celkkii láhkadepartementa: Lea boazodollui dovdomearkan ahte orohagat leat vuođđoduvvon dan ala ahte geavahit eatnamiid maid sii ieža eai oamas. Gáddimis lea ahte dat eatnamat leat dušše geavahuvvon ii ge leat leamaš jurdda gii dan oamasta dahje galgá leat makáraš ge vuoigatvuođalaš ággavuođodudus doibmii...

Stáhta (gonagasas) ráðđejumi dalle go dat bođii, ja maiddái priváhta olbmuid ektui geat oamastedje eatnamiid, de sulastahtá dat geavaheapmi hui olu dan mii gohčoduvvo álbmotvuoigatvuohtan (5) Áddejupmi ahte dat duođabealis lea vuoigatvuohta, lea gáddimis boah-tán dađistaga áiggi mielde ja ii ge leat čilgejuvvon laga-buidda maid dat vuoigatvuohta sisdoallá. (6) Láhkadovdit leat dovddahan ahte sii leat mielas háleštit sámiid vuoigatvuođaid birra, muhto duššefal dan vuođu alde ahte gonagassii gullet eatnamat, ja ahte boazodoalu vuoigatvuođat mearriduvvojit dán duohtavuođa mielde. Nu mo mii diehtit, de eai leat láhkadovdit gean ge bealde ja geavahit ge dajaldaga bohciidii dalle go gonagas rievdiid alccesis oamastanvuoigatvuođa soahtebuvkkuin ja biibballiin. Láhkadovdit oaivvildit ahte sámiid vuoigatvuođagáibádus lea juoidá mii lea boah-tán dađistaga áiggi mielde, muhto duohtavuohta dieđus ge lea ahte sápmelaččat, sámi ealáhusat ja sámi vuoigatvuođat leamaš Sámis badjel 2000 jagi ja norgga rievvár vuoigatvuohta lea ahtanuššan ja ovdánan áiggi mielde. Muhtin vuoigatvuođaid gal dovddastit láhkadovdit sápmelaččaide.

Ain váddáseabbot leamaš láhkadovdi Tñnnesen'as 1978 vaikko son lea ge láhkadovdi geas lea áddejupmi ja gii bealušta sámi áššiid. Stáhta geavakeahtes eatnamiid oamastanvuoigatvuođa hárrái cealká son ná: Jos sápmelaččat (mu oaivil) dohkkehuvvojit oamasteaddjin, de válddašivččii sii várra maiddái lágalaččat háldoseaset dán eatnama maid ožžot. Muhto nie guhkás gal várra ii leat dárbu mannat. Lea jurddašahtti ahte dat sáhtá nubbinbuoremussan dohkkehuvvot ahte stáhtii ain galgá gullat geavanvuoigatvuohta dassáži go dahje jos ođđa lága bokte dat earáhahttojuvvo mannelis. Muhto goittot ge galget sii dohkkehuvvot oamasteaddjin nu ahte sii ieža mearridit dán loahppavuoigatvuođa badjel. Dál oažžu oamasteaddji vuoigatvuođaid sisabođuide ruvkedoaimmalága bokte vuoigatvuođaid riggodagaide bággolotnojuvvon vuoigatvuođaide j.n.a. Mu oaivila mielde lea otne dušše dat nubbindohkkehuvvon áddejupmi dohkálaš meannuduvvot. Dát maiddái dušše boares sámi guovlluin. Dáža báikkiin mearrarittuin lea mu oaivila mielde uhcán vejolašvuohta ovddidit dákkáraš váidaga. (7) Dát lea buorre ovdamearkan go okta dáža láhkadovdi gii duođabealis bivastuddá go galgá dohkkehít dáža rievvárlága ja maiddái addit sápmelaččaide dan mii sidjiide gullá. Ollu maid Tñnnesen čállá lea miellagiddevaš. Vuostazettiin lea ahte son lea dáža láhkadovdi geas lea olu dadjamaš, gean doahhtalit ja gean sániin lea váikkus boahhte sámi vuoigatvuođalávdegotti manit oassečielggadusa digaštallamiidda geasa gullet čázit ja eatnamat Sámis. Tñnnesen čuovvola hui bures sámiid gáibádusaid. Nuppádassii, Tñnnesen čálii 1972'is ovttá dehálš doavttirdásse barggu gos duođašta ahte dajaldat Stáhta geavakeahtes eana Finnmárkkus lea juoidá mii lea fuomášuvvon ja ášahuvvon norgga-

SÁMEPOLITIHKKA

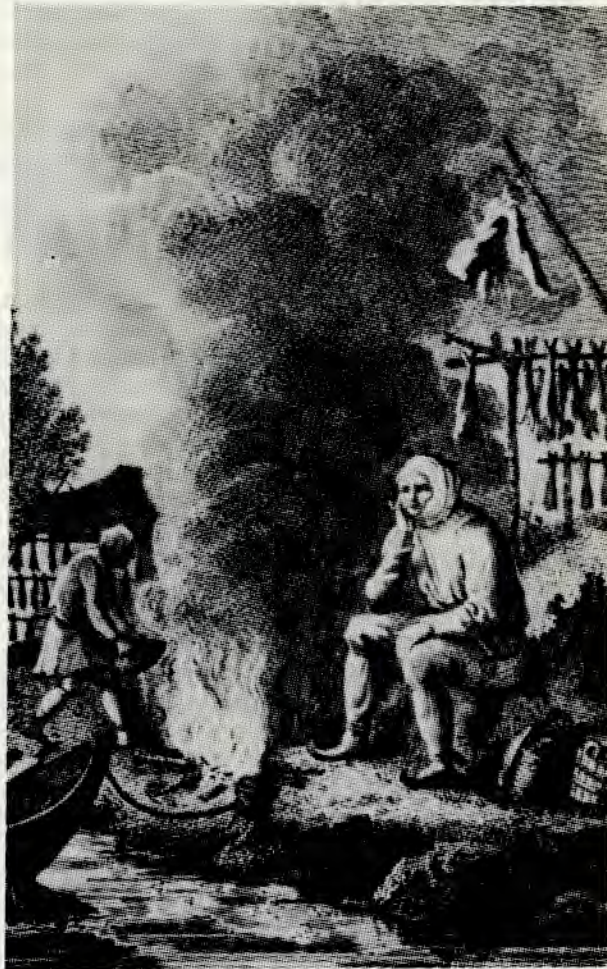
dánska hálddáhugas. Dát dajaldat ii doala lágalaččat. Muhtin muddui lea Tþnnesenii vuoitun ahte Allariecti manimuš 5-6 jagis ii leat sáhttan bealuštit bahádaguid sápmelaččaid vuostá dainna ahte stáhta oamasta geava-keahtes eatnamiid. Tþnnesen bargá dan sadjái eará. Son ásahe norgga stáhta oasseoamastanvuoigatvuođa ja addá sápmelaččaide dan vuoigatvuođa mii velá báhcá, mii gal dat leš lágaid. Goalmádin lea ahte Tþnnesen'a čá-lus čájeha ollásit lágalaš dáhpedorbivuođa. Dáinna loahppavuoigatvuođa dajaldagain oážžu stáhta hukset ruvkedoaimmaid ja báddadit čáziid dan vuostá ahte máksá sápmelaččaide veaháš buhtadusa dan ovddas. Dat heive dego fáhcca gihtii stáhta politihkain ja danne dieđus ge bargá dán láhkái. Njealjádin lea ahte Tþnnesen lea dan mađe rehálaš ahte son cealká ná: Otne gal eai oáččo sápmelaččat čađahuvvot eará go áibba dihto vuoigatvuođagaibádusaid. Njuolgga daddjojuvvon: Politihkálaš dilálašvuohta lea dat mii mearrida makkáras lálka galgá leat.

Dáid osiid maid dás leat oaidnán imperialistalaš lágas leat miellagiddevaččat duššefal guovtti sivas. Dát čájeha lágalaš dáhpedorbivuođa. Lágalaš digašallamat sápmelaččaid vuoigatvuođaid birra leat devdjojuvvon dákkár dajaldagaiguin nu mo stáhta oamastanvuoigatvuohta, sápmelaččaid geavahanvuoigatvuohta, sápmelaččaid loahppavuoigatvuohta, stáhta bággolotnunvuoigatvuohta j.n.a. Das geas lea fápmu, ráhkada lágalaš dahje ođđa dajaldagaid dahje heiveha duobmostuoluid barggu nu ahte politihkka šaddá dohkálažžan.

Nuppádassi lea ahte dán lálkamoivvi čađa manná sárggis. Norgga stáhta oamastanvuoigatvuohta čáziide ja eatnamiidda lea bassi ja rihkkotmeahtun, ja 2000 jahkásaš sámi vuoigatvuođa vierut duššin dahkkojuvvojit. Dán čájeha Álaheajoduopmu 1982'is čielgasit. Mii gullá čáhcebáddadanmearrádussii, de lea dat vuoigatvuođalaččat gaskaneaset lágalaččat gárvvís: Buot sámiid vuoigatvuođat, nu mo buot eará vuoigatvuođat ge, galget bággolotnojumi mearrádusa vuostá ruhtabuhtadusain hilgojuvot. (8)

Boazosuodjaleapmi

300 jagi leamaš boazodoallu nu mo otne ge. Boazodoallu leamaš eanáš daid guovlluin maid norgga stáhta uhcán lea dárbbasan. Danne lea boazodoallu ráfis beassan orrut ja lea maid dáid muhtun muddui ožžon lágalaš suodjalusa. Muhto, dát lálkasuodjalus gullá duššefal bohccui. (guorat álaheajoášši ja dan 15 bohcco mat guoskkahuvvojde báddadeamis, ja mat ledje buhtadusvuođđun stáhta bealis.) Sámi doaibmagoddi (komišuvdna) 1897'as rabai almmat ge muhtin sierravuoigatvuođaid boazodollui: Leš johttisápmelaččaid geavahanvuoigatvuohta vuođđduvvon vieruid dahje boaresáigge geava-

Guokte guolásteaddji sápmelačča, Guiseppe Acerbi, Paris 1804.

heami ala, de dan ii leat dehálaš otne dutkat. Obbalaččat lea johttisápmelaččaid vuoigatvuođalaš gažaldat ahte beassat guođohit eatnamiid mat eai gula sidjiide eambo girjjálaš go doaibmagiddevaš gažaldat, nu guhká go dát doiabma ii gáibiduvvo heahtihuvvot....(9)

Nu guhká go eat giksašuva singuin, de lea vuoigatvuohta sin beali. Muhto go soahti nogai ja el-fápmohuksema ja eará barggut álggahuvvojedje, de šadde johttisápmelaččat ovdii. Duopmu Áltejávrii áššis 1968 lea dán oktavuođas hui miellagiddevaš. Dupomu čájehii váilivuođa stáhta oamastanvuoigatvuođas ja buvttihii sierravuoigatvuođaid boazodollui. Ruotabeale johttisápmelaččat ožžo dán duomu bokte buhtadusaid Áltejávrii báddadeami geažil sihke eatnamiid ja guollebivddu ovddas. Allariecti celkkii: ..historjjálaš áiggi rájes leat sápmelaččat orron ja geavahan jur dán guovllu ealláhusa várás. (10) Dál lea boaresáigge-geavaheami vuođđojurdda dohkkehuvvon vuođđun ovttajoavkku geavahanvuoigat-

SÁMEPOLITIHKKA

vuhtii eatnamiidda ja čáziide ovttá guovllus ja maiddáivuođđun stáhta buhtadus-geatnegasvuhtii. Álaheajoáššis dát prinsihppa fas hilgojuvvui, dasgo das lei menddo olu deaddun politihkálaččat ráđđehussii ja stáhtii. Boazodoalu vuoigatvuođasuodjalus lea nappo dalle čielgagas. Dat sáhtta loktojuvvot buhtadusmávssuin boazologo vuostá. Lea han dat ge veaháš. Sulastahttot dán baicca eará sámi ealáhusaid vuoigatvuođasuodjalusaiguin, ealáhusat mat leat ollu boarraseappot ja mat leat guoskkahan olu eambo sápmelaččaid go boazodoalu.

FÁLISBIVDU lea dološ mearrasápmelaččaid ealáhus, gos fállát caggojuvvojedje vuotnačiegaide dahje jiena ala ja goddojuvvojedje. (Ná maiddáivuihtat ge bivdet fálláid). Jagi 1591'as eretváldojuvvui muhtin muddui mearrasápmelaččain dát bivdovuoigatvuohta almmá buhtadusa haga. Go fálisbivdu álggahuvvui stuorit fannasiiguin 17-1800 čuohtelogus miehtá rittu, de ii dál ge jerrojuvvon mearrasápmelaččain, ja guhkin eret ii addojuvvon mihkki ge buhtadusaid sidjiide.

NJUORJJOBIVDU lea maid mearrasápmelaččaid ealáhus mii lea maid dadjat ovttaboaris go fálisbivdduin ja mii gal ferte leat leamaš gánnehahtti muhtin mearragáttiguovlluin. Gitta 1950-60 jagiid rádjái leamaš njuorjjobivdu hui dehálaš lasáhus mearrasámiid beaivválaš eallimii Finnmárkkus. 1500 jahkelogus jo válddii dánska gonagas Várggáidladni kánovnnaid suojis alccesis osiid dán bivdovuoigatvuođas almmá man ge buhtadusa haga. Njuorjjobivdo-njuolggadusat vuonain mat dál leat geavahas, leat mearriduvvon Oslos jearakeahtta mearrasápmelaččain.

LUOSSABIVDU jogain lea okta daid deháleamos ealáhusain sápmelaččain. Boares bivdovuogit nu mo doaresvuođu ja njanggofierbmi leat gildojuvvon almmá man ge buhtadusa haga. Mearrasápmelaččat johkalegiin galget oastit guolástanlobi johkaseattet nu mo buot eará dážat ge. Badjeolbmot gal almmat ge ožžot bivdit, earret fal Álaheajoeanu.

LUOSSABIVDU VUONAIN kiillanuhtiin ja mohkkefirpmiin lea dološ mearrasámiid ealáhusvuohki, ja gos sápmelaččat geavaheami bokte dološ áiggi rájes lea oamastanvuoigatvuohta dáid bivdosajiide. Stáhta mearridii 1981'as geahpedit dáid bivdosajiid sullii 3200'is gitta sullii 1600'ái. Mearrasápmelaččat váide dán mearrádusa, muhto hilgojuvvui. Ođđa mearrádusaid mielde besset dušše guollebivdit ja eanadoallit geain eai leat eará sisaboatut bivdit dáid bivdosajiiguin mearas Finnmárkkus. Go eanáš sápmelaččain lea lotnolasealáhus birgenvuohkin, nu mo eanadoallu, šibitdoallu, vuotnaguollebivdu, meahcebivdu ja muorječeoaggin, de mearkkaša dat ahte stáhta lea eretváldán sámiin vuoigatvuođa čázideasesit ja eatnamiiddiseaset.

MUORRACHUOHPPAN vuvddiin lei maid doložis lobálaš ja mávssu haga, ja heivehuvvon sámi siiddaide. 1700 jahlelogus bohte ođđa vuovdeaddin-njuolggadusat, man olu ožžot muoraid čuohppat ja eará mearrádusat

Nuorra sápmelaš suhkamin, Francois-Auguste Biard, 1799-1882.

mat eretčuldet sámi vuoigatvuođaid dainna čujuhusain ahte stáhta oamasta sihke lastavuvddiid ja beahcevuovddiid. Sii geat eai doahttalan dán ođđa mearrádusa ja barge ain ovdeš vuoigatvuođaid mielde, sáhkohuvvojedje suolvavuođa namas. Otná dán beaivvi rádjái lea Kruvnnu olles vuoigatvuohta Finnmárkku vuvddiide fámus mii vuođđuduvvui dánska ráđđehusláhkadovdi čielggadusa ala mii bođii 1864'is.

MEARRASÁPMELAČČAID VUOIGATVUOHTA GEVAHIT MEAHCCELÁJUID ja **ŠIBITGUOĐOHAN EATNAMIID MEAHCIS** leamaš jo 1500 jahkelogu rájes, ja nappo dalle boarrasut go dálá boazodoallu. Dát vuoigatvuođat leat belohakkii vuođđuduvvon áigásaš geavaheami ala ja belohakkii leat sámedáluide juhkkokuovvon eatnamat čurvojuvvon almolaččat eanagirjin. 1950 jagiid rádjái doahttaluvvojedje dát vuoigatvuođat. Muhto ahtanuššan mii bođii boazodollui norgga vuoigatvuođasuodjalusa suojis lea caggan olu mearrasámi sávdadollui eret boares meahcelájuin dahje meahceguhtoneatnamiin.

VUOIGATVUOHTA MUOLDAJEKKIIDE celkkii forstmester Solem Finnmárkkus 1894'is ná: Lea gáddimis ahte olu báikkiin lea stáhtii gulovaš muoldajeakki geavaheapmi leamaš vuosttas ássama rájis jo. Ja go dát geavaheapmi ii leat gildojuvvon, de ferte leat čielggas ahte álbmot lea ožžon geavahanvuoigatvuođa maid ii

SÁMEPOLITIHKKA

sáhte eretváldit sis. (11) Muhto diekko gal forstmester válddii boastut. Stáhta ii addán mearrasápmelaččaide maid ge vuoigatvuoðaid muoldajekkiide, ja lágas mii boðii 1897'as ja eanadoallolágas mii fas boðii 1965'as mearriduvvui ahte stáhta oamastanvuoigatvuohta, čáhcebáddadanvuoigatvuohta, ráfáidahttinvuoigatvuohta dahje bággolotnunvuoigatvuohta galgá dáhpáhuvvat almmá buhtadusa haga.

VUOIGATVUOHTA ČOAGGIT LUOPM!ANIID álbmotmehciin lea jo doložis heivehuvvon sámisiiddain. (12) Muhtun bearrašiin ja báikkiin leamaš virolaš vuoigatvuohta dihto luomeguovlluide. Luomečoaggin leamaš dehálaš sisaboahu mearrasápmelaččaide geain leamaš lotnolasdoallu birgenvuohkin. Muhto luomečoaggin ii leat suodjaluvvon vuoigatvuoðalaččat sami ealáhussan. Danne lea ge stáhta (ránggáštuslága 400 & ja luomečoaggingildosa bokte mii boðii 1953'as) dego iešnammaduvvon eanaaigát, rabastii luomejekkiid buot Finnmárkko olbmuid, oðđaássiide seammá dásis go mearrasámit. Dát leamaš stuora vahágin mearrasápmelaččaide, muhto buhtadus gal ii leat máksojuvvon sidjiide.

VUOIGATVUOHTA BIVDUI, MONIID, JA DOLGGIID ČOAGGIT gáržžiduvvogoðii jo 1863'as. Dalle addojuvvui eanadoallolága bokte gonagassii bivdin-vuoigatvuohta Finnmárkko mehciide ja maidái bivdoguovlluid eretlágihan vuoigatvuohta. Mannelis ášahuvvon bivdolágain lea maid gonagasa vuoigatvuohta ášahit oðđa bivdonjuolgadusaid mehciide (dasa gulli monne- ja dolgečoaggimat) duoðastuvvon. Dat buvttiha ahte dološ dehálaš bivdoguovllut gos mearrasápmelaččat otná dán beaivvi rádjái leat viežžan veahkke ealáhusa, dál šaddet bivdošilljun sihke oðđaássiide ja eará dážaide. Orru gal dieðus ge leamen buorre ahte gonagas áigu hálldašit bivdovuoigatvuoðaid dainna ulbmilin ahte gáhttet luondduriggodagaid. Boaðus dieðus ge lea áibba eará. Lottit ja eará meahcceallit leat loktojuvvon ovddeš ektui. Dážaid hervvošan- ja bivdin-vuoigatvuohta leamaš divrasut go mearrasápmelaččaid ealáhusvuoigatvuohta.

VUOTNABIVDU (earret luossabivdu gáttis) leamaš doložis lobálaš sihke dážaide ja sápmelaččaide. Dát ii leamaš hehttehussan geasa ge, danne go boaresáigasaš bivdobiergasat eai gurren vuonaid. Guolli lei maid valljis vuonain. Enáš mearrasápmelaččaide leamaš vuotnabivdu váldoealáhus. 1950'is ja das rájes fuomášedje vuotnabivdit ahte áhpafatnasiid mearehisbivddu geažul nohkagoðii guolli vuonain. Dorskit mat leat vuonain Finnmárkkus lea navdimis orru guolit mat eai mátkoš guhkes gaskkaid. Dát mearehisbivdu leamaš jápminduopmun olu mearrasámi ássanguovlluide gos lotnolasealáhus leamaš birgenvuohkin. Dán láhkái lea maid sallidatriggodat goarránan vuhtii válddekeahttá vuotnabivdiid ealáhusaid vuoigatvuoðaid. Menddo mannit, easkka 1970 jagiin, árpmihii stáhta vuotnabivdiid badje ja ráfáiduhtii muhtin vuonaid botnimielde gessojuvvon

ja eará giddekeahtes bivdosiid vuostá. Buhtadus millionvahágiid ja háddjejuvvon ássanguovlluid ovddas gal dieðus ge ii addojuvvo. Dás leamaš čađajurddašuvvon ulbmil ávdindahkat smávva mearrasámi báikkážiid. Vuosttas áddejupmi dáid oanehis ovdamearkkain lea ahte rievvrálahka lea suodjalan boazodoalu veaháš, boazosuodjalusa bokte. Muhto fal ii eambo go ahte dat lea vuovdemassii buhtadusa vuostá gos boazodoallu lea hehttehussan dehálaš dáža beroštumiide (geaidnu- el-fápmu, ruvkedoaimmat j.n.a.) Rievvrálagas lea boazodoalu suodjalusa ektui, dohkkehuvvon botketkeahtes viuerut ahte eretváldit eanáš mearrasápmelaččain dehálaš vuoigatvuoðaid iežaset ealáhusriggodasgaide.

Kultursuodjalus ruðalaš vuoðuhaga.

Sámi vuoigatvuoða vuosttas oassečielggadusas lea evttohuvvon sierra sámiparágráfa norgga vuoðoláhkii. Dás leat guhkes čielggadusat dárbbuide, buohtastallan eará riikkaiguin, hámolašvuohta j.n.a. Martha Joma, lávdegotti miellahttus, lea sierra cealkámuš gos son čielgasit čujuha dán ovttabealat vuoigatvuoða-suodjalusa maid buot eará miellahtut lávdegottis dorjot. Son cealká: Mon oaivvildan ahte lea dehálaš ahte vuoðoláhkamearráduš hábmejuvvo nu ahte dat addá ealli sámi kultuvrii duohta suodjalusa. Dat sáhtá duššefal dahkkojuvvot go ieš dan váldu kultuvrra vuðui addojuvvo vejolašvuohta bissut. Dát mearkkaša ahte sámi ealáhusat galget leat čielgasit váldojuvvon fárrui vuoðolágamearrádušas. Dat mii jur dán hárrái galgá čuožžut vuoðopáragráfas guoskkaha iežas dan Sámi vuoigatvuoðalávdegotti rašisvuoða, ahte geasa luondduriggodagat gullet. Danne lea ge áddemis stáhta mielas doalahit guovtte oasis sámi kultuvrra ja sámi ealáhusa ja ekonomia. Ná sáhttet čájeht ahte sii leat mahkáš njunnožis suodjalit álgoálbmoga vuoigatvuoðaid ja kultuvrra, muhto dan dihtii ožžot bargguset joatkit ahte loaktit vuðu sámi kultuvrras. Dát boahá čielgasit ovdan dan guða oasis gos Sámi vuoigatvuoðalávdegoddi galgá čilget evttohusas páragráfii. Das leat duššefal váldojuvvon fárrui mat gusket kultuvrii, gillii ja eará eahpedehálaš suodjalusat. Maid dát suodjalus buvttiha cealká Martha Joma ná: Jos sámi ealáhusvuogit jávket, de jápmá ealli sámi kultuvrra, ja midjiide báhcá duššefal vuokadávvirkultuvra. Son evttoha čuožžot páragráfa: Dat gullá stáhta eiseválddiide doaimmahit nu ahte sámi álbmot sáhtá nannet ja ovdánahttit eallinvuogis, ealáhusas, gielas ja kultuvrras. Davviriikkaid 12. sámičoahkkin 1983 čielgadii onehaččat mat sámi ealáhusat leat:

1. Sámi ealáhusat leat álgoealáhusat (eanadoallu, boazodoallu, guollebivdu, meahcebivdu ja eará sisboadut meahcis) mat gullet sámi luondduriggodagaid geavahanvieruide ja leat sámi kultuvrra guoddit.

2. Sámi ealáhusat leat fuonibun dohkkehuvvon ja bálvalusealáhusat mat geavahit dahje ávnnastit biergasiid

300 čuohte jagi lea leamaš boazodoallu. Boazodoallu lea beassan eráfis doaibmat lága suodjalusain. Muhto suodjalus lea leamaš guston dušše bohccui.

sámi álgoealáhusaid dárbbu mielde.

3. Sámi ealáhusat leat lotnolasealáhusat earret daid ealáhusaid mat leat namahuvvon 1. ja 2. oasis maiddá dat mat sáhttet jođihuvvot oktavuđalaččat daiguin.

Jos dákkáraš čielggadus livččii biddjojuvvon vuođđun dán ođđa vuođđopáragráfii, de livččii leamaš ovdáneapmi, vaikko velá dat ge čielggadus ii namat čielgasit vuoigatvuođaid minerálaide, luondduriggodagaide ja ealáhusaide mat gusket dáidda. Danne doalahit ge sii lán vuorkádávvrpáragráfa.

Dat gullá stáhta eiseválddiide doaimmahit ahte sámi álbnot sáhtta nannet ja ovdánahttit gielas, kultuvrras ja ervvodateallima.

Sámi vuoigatvuođa-árbevierru gávno otna Sámis. Dát árbevierru lea ollu boarrasut go mihkki ge dánska-norgga rievvrálgaid. Dán vuoigatvuođa ovddasduoddi Sámis lei siida - gos sápmelaččat ásse ja geavahedje ovtas ovttá guovllu sihke guollebivddus, meahcebivddus ja mannalis maiddá boazodoalus. Guovllu geavaheapmi siiddas ja ealáhus-vuoigatvuođaid heiveheapmi gaskkal siiddaid lei ášahuvvon iešguđet šiehtadusaid ja njuolggadusaid bokte mo lobihisvuohta galggai ránggášuvvot. Siiddain lei nappo dalle dubmenvierru mii jođihuvvui navdimis siidda boarraseamos doahttaluvvon olbmui. Deháls lea deattuhit ahte dás ii hállojuvvo boares nohkan árkeologalaš vuoigatvuođa-árbevieruid birra doložis. Mannan čuohtejagiid loahpas dohkkehii ain ruota stáhta siiddaid oamasteaddjin eatnamiidda ja čáziide ruota beale Sámis. Sámi vuoigatvuođa-árbevieru lea 2000 jahkasaš botketkahtes vierru. Dát ii leat fámoahuhttojuvvon man ge lágagiddavaš šiehtadusaiguin gaskkal sápmelaččaid ja Davviriikkaid. Juohke riidus gaskkal sámi ja imperialistalaš vuoigatvuođain leat sámi vuoigatvuođa-árbevierut geahčaduvvon ja dulkojuvvon gonagasa láhkadovdiin ja hilgojuvvon dáža dikkiin. Dan ektui ahte čuohtejagi dás ovdal lei sámi vuoigatvuohta ealli ja lágalaččat nanus, de lea dat otna áibba fámoheapmi ja hilgojuvvon. Dát ovdáneapmi lea

dieđus ge vuostá dan dohkkehuvvon gaskariikkalaš lága mii gullá álgoálbmogiid vuoigatvuođaide, ja lea dieđus ge unohas juohke láhkadovdi gii doahttala doaimmas. Muhto joatkit sámi álbmoga ealáhusvuoigatvuođa digastallamiid ii ge váldit sámi vuoigatvuođa-áddejumi vuođđun - dalle lea bealušteamen rievvrálgas.

Keaisára ođđa biktasat

Sámi vuoigatvuođa boahpte oassečielggadus váldá ovdan vuoigatvuođaid eatnamiidda ja čáziide Sámis. Maid dán rádjái leat oaidnán, de ii leat várra váralaš dadjat ná: Áidna mii šaddá miellagidevaš oaidnit SVL boahpte oassečielggadusas lea maid dál gis láhkadovdit fuomášit ođđasit ahte addit sápmelaččaide veaháš boares vuoigatvuođain, muhto maiddá Kruvnnu oamastanvuoigatvuođa duođaštit. Manimuš 100 jagi politihkálaš vieruid mielde veadjá boazodoallu oážžut veaháš vuoigatvuođalaš suodjalusa, muhto ealáhusvuoigatvuođat sámi dálolaččaide ain galget dulbmajuvvot. Jos ná leš, de govvida dat čielgasit Sámi vuoigatvuođalávdegotti barggu. Dat lea ođđa-alcceseasetváldin lágadus Sápmi mii lea veaháš vuohkasut go mii dán rádjái leamaš. Sámi iešmearrideaddji rahčamušsii bohcciida politihkálaš váttisvuohta. Moatte čuohtejahkasaš rievvráláhka ja dáruiduhttinpolitihkka lea čiehkkan eret sámi vuoigatvuođa ja duohta dieđu ahte gávdnamis lea duohta sámi vuoigatvuođa-árbevierru. Dát lea nannejuvvon dakko bokte ahte sámi vuoigatvuođat eai leat čállojuvvon gosa ge, eai ge leat dikkiin geavahuvvon, dušše danne go dákkár dikkit eai leamaš sámis. Vuoigatvuođa áddejumi álgun lea dat vuoigatvuohta maid juohke álbmot oážžu dološáigge rájes geavahemiin eatnamiidda ja čáziide. Danne ii sáhte Sámi vuoigatvuođalávdegoddi ovddidit evttohusa mii duođašta sámiide vuoigatvuođaid eatnamiidda ja čáziide, nu ahte ii maiddá čájet stáhta dološáigge rájes rievvrálgas, ja dovddastit ahte sápmelaččaide dat gullá ollásit oamastanvuoigatvuohta guovlluideaset badjel. Sápmelaččat fertet njádjat dán lágalaš vearrivuođa čađa ja deattuhit geasa gullet eatnamat ja čázit Sámis. GÁLDUT: Geahča dárogielat ártihkkala. ■

FDDÁ:

BOAZO- DOALLU

Rode Fane guorahallá boazodoalodili maŋŋá Álaheajo stuimmiid. Boazodoallošiehtadus ja dilli maŋŋá Álaheajo stuimmiid lea čatnan boazosámiid njunnožiid garraseabbo Stáhtai. Boazosámiin lea buoret dilli go eará sámiin sivas dohkke huvvon ealáhussuorgi.

SÁMEPOLITIHKKA

BOAZODOALLU
JA STÁHTA

Darwina teoriaid dohkkeheapmi lea doaibman oppa máilmmis. Ruotamoarri unionasoadis jorai dážamoarrin sámiide.

Eva Berg bokte

Boazodoallu lea leamaš sámiid ealáhusvuođu nu guhkás go historjjálaš gáldut sáhttet duođaštit. Heargi lei dehálaš fievroealli ja seaktinboazu goddebivddus. Goddebivdu, náhkkeelliidbivdin ja guolásteapmi lei dehálemos birgenláhki dološ sámis. Davviriikkaid kolonialiseren lei juo 1300 jagiin ožžon buorre coavcci. Riidu Sámi eatnamiid alde ovdánii garrasit sullii seammá áiggi go europea riikkat rividišgohte ámeriikká eatnamiid. «Vearuiduhttin» ja gávppašeapmi šattai vuođđun eatnamiid gáibádusaide». Soađit ja molsašuddi oktavuođat dagahedje loahpalaš sámi eatnanma juohkima 1751'as ja 1826'as. Rievideapmi goaridii smávvaelliid ja gottiid. Loahpas gottit nohke visot. Álgokommunisttaid bivdoguovllu ealáhusvuođu goarránii ja sámit fertejedje gávdnat ođđa eallinláibbi. 1600 jahke logu rájes sámit johtališgohte giđđat ealuiguin rittuide, ja čakčat siseatnamiidfa. Juo 1700 jahke logus bohciidii boazodoallu mas ášahuvvui bistevas johtolatmálla. Boazosámiid johtolagat billistedje árbevirolš luonddu geavahanmálla man juohke siida ollásit geavahii ráddjejuvvon guovllus. Dát váikkuhedje ealáhusriiduide gaskkal mearrasámiid ja boazosámiid. Mearrasámit váidaledje Dánska gonagassii, gii doarjui mearrasámiid váidalusaid. «álggogeahčen 1700 jahke logu». Dánska gonagas geavahii riiddu nannet iežas sajádaga «posisjon» Ruota gonagasa ektui, Finnmarkku loahpalaš juohkimis.

Sámeeatnama juohkin lei dahkkon humanisttalaš vuođu. Boazosámit «besse» joatkit johtalemiid badjelrájaid

nu mo ovdal - manná go váldde dáža dahje ruota stáhtaboargárvuoda. Dát eai goazahan dáža eanadoalo kolonisereama, erenoamážit Romssas. Erenoamážit 1800 jahke logu loahpageahčái oaččui dát fuopmášahtti viidodaga molsaeaktun olggosfárremiidda Ameriikkái.

Go ođđaássit geavahišgohte boazosámiid dološ guovlluid, bohciidedje riidut mat dagahedje olmmošgoddiemiid Bálatvuonas ja Bárdus. 1800 jahke logu gaskkamutto, Romssa ođđaássit váidališgohte eiseváldiide ja gáibidedje gáržžidit boazodoalu. 1800 jahke logu rájes nuppastuvai almmolaš sámeapolitihkka ja jus'a sihke Norggas ja Ruotas. Dan botta go Lappecodisilenis lei «Den lappiske Nations Conservation» almmolaš mihttomálla, de fertiiga sámekultuvrra ja boazodoallu čakket «alit Sivilašuvdnii» saji. Ideologalaš vuođđun dasa lei sosialdarwinisma, durddidit Darwin'a teoriaid nálleteoriaide mat galge buorrindohkkehit imperialismma ovdáneami máilmmis. Thomas Cramer, Ruotas, lea dovddusin dahkan mo juridihkálaš njunnožat rievdedje sámiin vuoigatvuođaid, ahte ovddidit iežaset kápitalistalaš fidnodagaid. Unionstuimmiid geažil Norggas, jorai ruotamoarri sámiide. Ruota boazosámit gehčočuovvojedje ruottilázžan. Sin vuoigatvuođagáibádusat ledje gáibádusat Norgii man galge heahttihit. Dát oaidnu lea báidnán dáža ploitiikháriid ja byrokráhtaid 1970 jagiin. Suomaballu Norggas dagahii garra dáruiduhttinpolihkka sámiin ja láddelaččain. Dáža boazodoalloláhka, mearriduvvon 1933'as, lei váldoáššálaččat jurddašuvvon heahttihanláhkan.

Boazodoallu galggai seailut dassá go iešalddis nogai, muhto fertejedje čakket eanandolao- ja eará «alitdáse doaluid» ovddas go riidut bohciidedje. Láhka bisui 1979 rádjái. Heahttihanláhka lei fámus - boazodoallu seailui - muhto rievddai - eará sivaid geažil.

Nomadismmas goarádussii

Boazojohtin lei leamaš oalle bistevažžan moadde čuohte jagi go márkaneconomia nuppastuhtti gođii eallinvuogi. Dat dagahii dađistaga čatnaseami lonohallandoalus ruhtadollui. Eanet ruhtadárbbut váikkuhii ovddemustá dasa ahte bearrašat dárbbasišgohte eanet bohccuid beaivválaš eallimii. Teknihkálaš ovdáneapmi ráhkadit gárdiid ja visttiid, ja manná scooterdárbbut ja biilladárbbut váikkuhedje maiddá garrasit dasa.

Jotko 43. siiddus

Eahketruhkos meahcis, amas koans-
tačeahppi, D.A.
von Hogguer. Son
jođii davvin
1828'is ja girjji
attii olggos
1841'as. Son jođii
Laplandmišunea-
ra Petrus Læsta-
diusain, mii govas
doallá sártni sámii-
de.

IMPERIALISTTALAŠ BOAZODOALLOŠIEHTADUS

Stáhta oastá politihkálaš alibia oažžut imperalisttalaš coavcci Sámeatnamii. Dás oažžut áddejumi ahte manne sámi rahčamuš lea háddjaseamen. Orru leamen nu ahte lea šaddamin boazodoaloáristokratia mii lea lagabuidda čatnon stáhtai go ovdal.

Per Larsen bokte

Rode Fane lea vuosttasgeardde suokkardeamen mo boazodoallušiehtadus ja dilli maŋŋa Álaheajo stuimmiid leat váikkuhan garrasit čatnaseami Stáhtii. Mii árvalat ahte Stáhta oastá politihkálaš alibia ovddidit imperialaismma Sámis, ja sáhtttá čuvgehit manne sámiráttos«front» lea háddjaseamen.

10 jagi áigi, boazodoallu almmolaččat beasai eret hea-
ittihanbalus go juvssai sierra ealahusšiehtadusa Stáhta-
in. Boazodoallu dál galggai giehtadallot vuođđoealahus-
san - ii ge kultuvrralaš seaktin. Oaivešiehtadusa ulbmilat
leat:

1. Sihkkarastit guohtoneatnamiid luondubillistemiid
vuostá.

2. Váikkuhit mávssolaš luondduávkkástallamiidda ja
biERGobuvttadussii.

3. Váikkuhit buorre ekonomii- ja sosiála dillái boazosá-
miide.

4. Nannet boazodoalu vuođđun sámi kultuvrii ja ássa-
mii.

«Gáldu: St.prp.nr. 170 «75/65».

NRL'a ja Stáhta soabaiga rahpat ruhtaseahka dáid
várás. Ovdal 1976'a Stáhta lei unnán juolludan ruðaid.

SÁMEPOLITIIHKKA

Boazodoallošiehtadusa ruhtadeami gávnnat tábell 1:

Tábell 1. Boazodoallošiehtadusa stáhtadoarjja 1977-86, mill.r.

1977	1981	1983	1985	1986
9,6	27,9	43,5	65	68,5

«Gáldu: St.prp.nr.1, nr.20 «1976-77»

St.prp. 86 «1981-82»

St.prp. 1, nr.10 «1981-83»

St.prp. 59 «1984-85»

St.prp. 57 «1985-86»

Dás čájeha ahte ruhtadeapmi lea lassánan 1981 rajes. Njuolggá doarjagat boazodollui lei jagiin 1982-84, 35% boazosámiid meroštallan nettosisabođus. «Boazodoalo 1984'i ollislaš rehketdoallu». Doarjjadassi livččii galgan juksat eanandoalu doarjjadasi.

Mo šiehtadusa lohpadusat leat doaibman?

Eatnamiid sihkarastinulbmil lea erenoamáš miellagiddevaš. Álaheajo stuimmiid čadahettiin lei álgoálbmogiid gáibádus - EATNAMAT - EAI GE RUDAT. NRL'lea garrasit rahčan oažžut bohtosiid, muhto 10 jagi maŋŋá eai vuhtto vel matge bohtosiid. Stáhta ii leat doallan lohpadusas. Stajidanpolitihkka bistá ain. Guohtoneatnamat gáržot - ođđa eatnamat eai boađe sadjai. Maŋŋá soađi lea gaskkal 1/5 ja 1/6 oassi boazodoalus billašuvvan. «S.Riunberg, Reindriftsnytt 1/2 1986». Stáhta juohke jagáš boazodoallo- ja rehketdioalldiedáhus čájeha ahte lea erohus boazodoaluin sierranas guovlluin. Ovdal Tjernobyl'a lihkohusa lei boazodoallu Troanddin guovlluin buorre julggiid alde. Nordlándda ja Romssa boazodoaluin leat váttisvuodát sivas heajos dálveguoh-tuneatnamat ja ahte leat massán olu bohccuid guođodettiin. Eanáš guovlluin Finnmárkkus leat menddo stuorra ealat ja dat lea dagahan gaskaneas' atestusaid eatnamiidda ja heajos ekonomálaš sisabođuid.

Erenoamáš Finnmárkkus lea ulbmil juksat buorre luondugeavahusa ja buorre biergobuvttadusa, muhto ii leat lihkostuvvan. Maŋŋá soađi lea boazolohku lassánan golmma geardde. Maŋimus jagiin lea lohku erenoamážit lassánan. 1980'is, Finnmárkkus ledje s. 118.000 bohcco ja 1985'a 176.000. «Boazodoalldiedáhus 1981 ja 1985».

Guovttis stáhta fágadovdiin, leaba muhtun eanandoallo áigečállagis garrasit moaitán boazodoallolága geavaheami. Soai oaivvildeaba ahte ruhtadeamit dagahit boazologu lassáneapmái - ii ge buvttadussii. «Kosmo/Lenvik, Landbruksokonomisk forum 2/1985».

Soai oaivvildeaba ahte boazodoallu ii leat heivehuvvon káhpitalisttalaš ekonomii. Doarjagat dagahit boazologu lassáneapmái ii ge buvttadussii. Boazosámit goittotge eai njuova eanet go ahte gokčat beaivválaš olgogoluid. Sii investerejit stuorát ealuide eai ge peršovnnálaš loaktimii.

Go Stáhta politihkka hukse dan ala ahte boazosámit galget juksat vuoitto, de šaddá boadus áibba ear' go mii almmolaš ulbmilin lei, namalassii ahte boazolohku boahat lassánit.

Orru maid vuhttomin seahtorádja boazodoalus Finnmárkkus - omd. stuorrát šaddet stuoribun ja smávát unnibun.

Boazolohku Finnmárkkus juhkkovuvvon 4 jovkui:

246 boazosámiin lea gaskamearálaččat 179 bohcco	
104	423
77	571
39	1128

«Gáldu: O.K. Sara, Reindriftsnytt 3/86»

Boazodoalu gaskamearálaš sisabohtu 1982-84'is lei dušše 70-80 000 r. jahkái. «Gáldu: 1984 ollislaš rehketdoallu», ja ferte rehkenastit ahte ollugiin lea sisabohtu aiddo birgenmuttos.

Boazosámiid lohku ii leat unnánan maŋŋá go šiehtadus bođii. Vaikko boazodoalloláhka lea ge váikkuhan buo-

Álaheajo stuimmiin lei álgoálbmoga gáibádus, eatnamat eai ge ruđat. Olu searat dasa biddjojedje, muhto logi jagi maŋŋá eai leat bohtosat namahan veara. Govas, sámít demonstrerejit Oslos.

FOTO: KLASSEKAMPEN

SÁMEPOLITIHKKA

ret birgenláhkái, de leat ain stuorra ealáhuspolitiikhálaš váttisvuođat čovddetkeahttá. Álgobmogiid gáibádu-sat leat vulosoivviid šaddan - boazosámit masset EATNAMIID ja ožžot RUĐA. Mo ruđat geavahuvvojit šaddet mearrideaddjin boazodoalo ovdáneapmái. Stáhta ja NRL'a mearrideaba mo ruđat galget geavahuvvot.

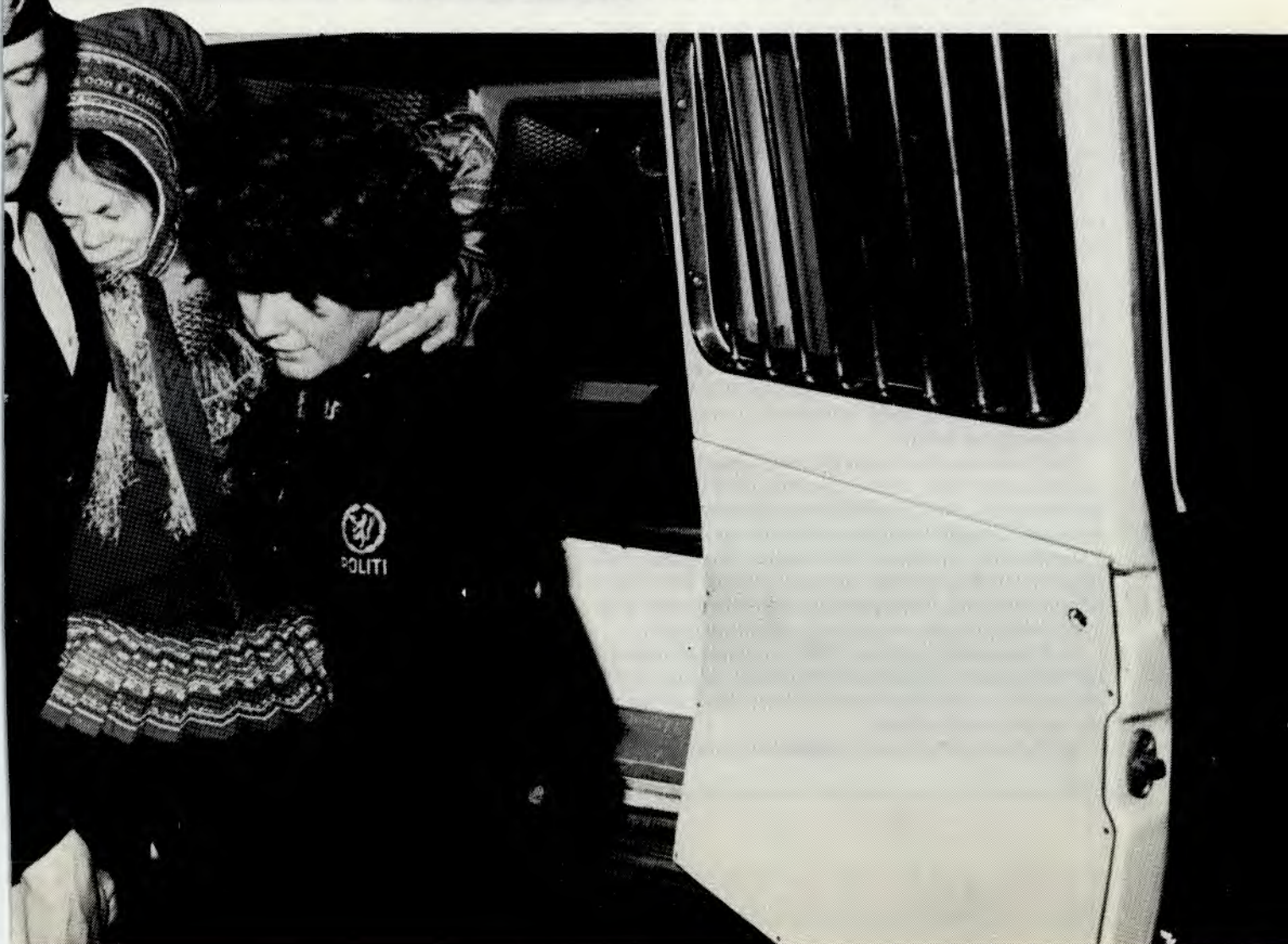
Ii leat dušši dihtii ahte ruhtadeapmi 1981 rájes lassánii. NRL'a, maŋŋa Alaheajo stuimmiid sáhtii bahčigoahtit eanet ruđaid Stáhtas. Stáhta bealis lei dárbu oazžut sáme-politiikhálš álibila. Gáibádu-sat ledje govttoláččat dan ektui maid omd. eanandoallu ja guolásteapmi jo guhkit áiggi leaba ožžon.

Alaheajoášši ja boazodoallošiehtadus leat moatte jagis garrasit váikkuhan NRL'a ja guovddáš eiseválddiid gaskavuhtii. Organisašuvdna lea stáhtavuollášas organisašuvdna. Práktikhálaččat mearkaša dat ahte organisašuvdna čatná iežas stáhtii sihke ekonomálaččat ja politiikhálaččat, ja ferte bálvalit sihke stáhta ja miellaht-tuidis. Buorre ovdamearkan dasa lea mo NRL'a beallagái bargá stáhtain, lea riidu hukset njuovvanrusttega. Finnmárkkus lea leamaš guokte njuovvanrusttega, okta Guovdageainus, nubbi Kárášjogas. Guktuid sajiin lea leamaš guhkit áiggi dárbu ođđa vistiide. Ekonomia geažil, stáhta lea dáhtton oktiičaskit rusttegiid, muhto

olbmot guktuid sajiin leat mannan vuostá. Huksengažaldat lea mángii čielggaduvvon, muhto ii leat miige vel sohpon. Dattetge Guovdageaidnu 1981'as fitnii ođđa rusttega. Go NRL'a maŋŋa gáibidii ođđa rusttega Káráš-johkii, de stáhta gáibidii oktiičaskit, jos ruhta galgai luovvanit. NRL'a mieđaid dasa. Maŋŋa NRL'a ovdaolm-moš lea leamaš njunnožis bealuštit oktiičaskima. Ekonomálaš čatnaseapmi lea maid čavga. Doarjja organisašuvdnii, NRL'a fágalaš doibmii, ođđa ovddidanse-arvá ja A/L Reinprodukterii «Guovdageainnu njuovvanrusttegi» lassánii 1983'as 2,3 mill.ruvnnus 9,3 mill.ruvdnui 1986'is. «Gáldu: Ovdalis namohuv-von st.prp.».

Njuovvanrusttega stivrras lea ovddeš NRL'a ovdaolm-moš, stivraovdaolmmožin ja dálá NRL'a ovdaolm-moš, nubbin ovdaolmmožin. Finnmárkkus ledje hirmástuvvan ahte «A/L Reinprodukter'a» stivra mearridii jahkasaš bálkán 100.000 r. stivraovdaolbmui. Eahpitkeahttá buorre bálká jos buohtastallá dáza indu-striafidnodagaiguin. NRL'as lea ovdaolmmoš olles virggis ja diehtit maid ahte sus lea ođđaáigásaš boazodo-allu, bálkáhuvvon veahkit ja buorre sisaboahu.

Maŋŋa go NSR'in boatkanedje oktavuodát ja SLF'ii gei-gii gieđa, boazodoallokreatssa geažil, gažadii Sagat

SÁMEPOLITIHKKA

áviisa, NRL'a ovdadlmo Odd Erling Smuk. Son logai ahte NRL'a lea duhtavaš boazodoalo diliin ja stáhtain. Árvideames ahte Smuk ja eará buresbirgejeaddji boazodoallit leat duhtavaččat. Lassin buorre doaibmabálkkáide addá maiddái stáhta boazodoallopolitihkka buorre vejolašvuođaid gievrramus boazodoalliide. Eanáš boazodoalliin lea váttes dilli.

Oanehis áiggis lea olu dáhpuhuvvan, muhto ii leat vuos miige čielggas. Dát sulastahtá dili gaskkal Stáhta, Bondesearvi ja Samvirkesearviid eanadoalus.

Orru leamen riegeadeamen sierra seahtu, ekonomálaš ja politihkálaš boazodoalloáristokrátia. Stuurra ja rikkis boazosámit ii leat gal ođas. Muhto dat mii lea ođas lea politihkálaš ovttagbargu Stáhtain, ja ahte ruhtadeapmi addá stuorát fámu boazosámiide go ovdal. Seahtosuokkardeapmi boazosámiid gaskkas čájeviveččii ahte doppe gávdno borgerskap, omd. ahte unnit joavku mii eallá earáid barggaid geažil.

Oažžu rehkenastit ahte diekkár boargárat leat organisašuvnna njunnožis - dálá ovdadlmoš lea dasa buorre ovdamearkan. Mao lea midjiide oahpahan ahte gávdnojit guovttelágán boargárat vealahuvvon nášuvnnain. Vuosttažettiin gávdnojit nášuvnnalaš boargárat, mii min oktavuođas suodjala sámi beroštumiid dáža imperialismma vuostá. Nupádassi gávdnojit boargárat geat imperialistastáhtain ovttagbarget alcceseaset ávkin.

AKP lea ovdal geahččan NRL'a njunnožiid nášuvnnalaš boargárin «smđborgerskap». Sámi vuogatuodarahčamuš ja dohkkehit boazodoalu serijsa ealáhussan lea leamaš guovddáš áššit.

Ráðdehus lea uhcit eanet dohkkehan boazodoalu mii

SLF'as ja NSR'as lea guokte oktasaš oainnu. Bealuštit ovtta ealáhusa ja lojálitehta stáhta eiseválddiide. Govas, 1980 NSR'a guoktenuppelo-gát jahkečoahkkimis.

FOTO: KLASSEKAMPEN

oažžu bures ruđa seahkas. Sámi oktavuođas NRL'a lea rikkis organisašuvdna, omd. NSR'a ektui. NSR'as gal illá lea ruhta bálkáhít bargiid čállingoddaí - NRL'as lea várru hukset sierra vistti Romsii.

Sámi Vuogatuodallávddegotti barggu ja ovdáneami giehtadallamis, ii vuhtto ahte sámit dal fargga ožžot politihkálaš ja kultuvrralaš vuogatuodaid, ja vuogatuodaid eatnamiidda ja čáziide.

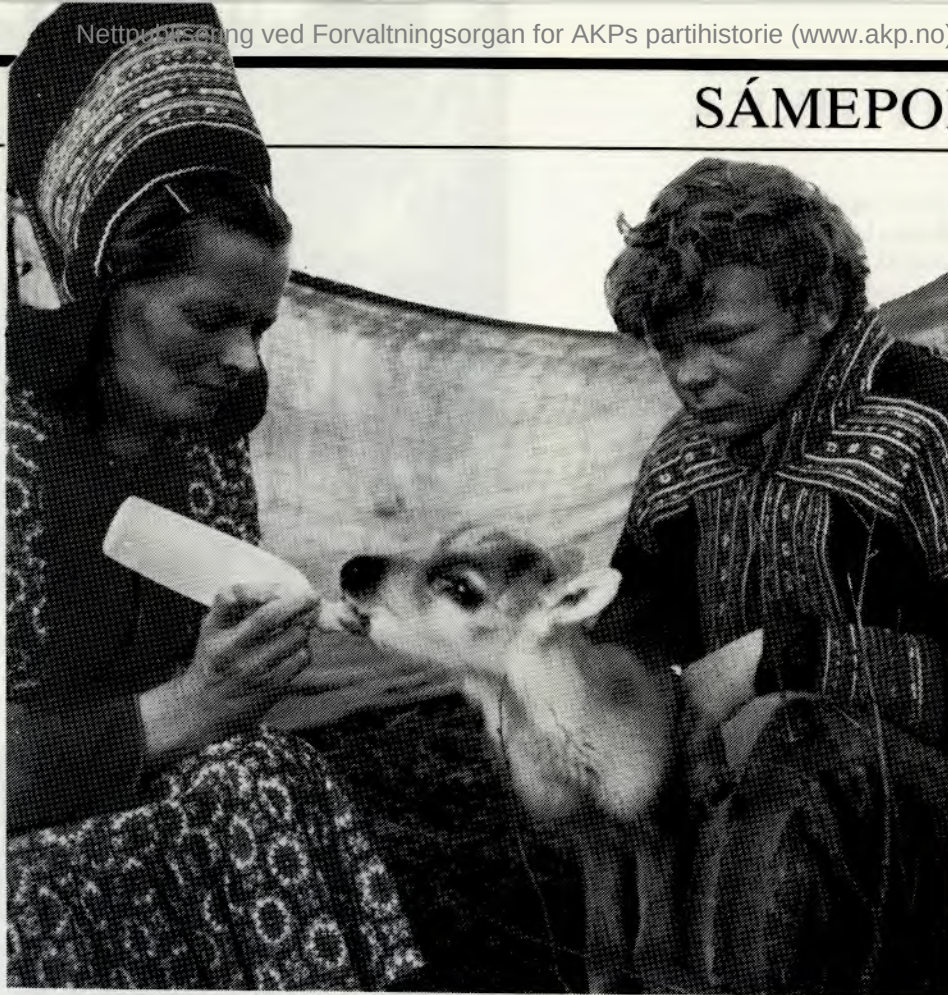
Ekonomálaš ja politihkálaš fápmu gaskkal NSR'a ja NRL'a lea buorre ovdamearkan dasa. NSR'a ja NRL'a earráneapmi berre olbmuid móránahitit: Lea go NRL'a molson «guoimmi»? NRL'a moaitámušat NSR'ii boazodoallokreatssaid hárrái lea miellagiddevaš. Sii orrot ballamin vuottahallamis. Jos NSR'a oavil oččoši doarjaga, de dat miellidduvttášii ahte NRL'a ferteši Sámedikkiin digaštallat. Ii leat buorre diehtit šat-taši go dat buoret. NRL'a filosofia orru leamen: «Buot mii boazodollui leš ávkin, lea maiddái sámiide ávkin».

SLF'as ja NRL'as leat guokte dehálaš oktasaš dovdomearkkat:

Garra rahčamuš ovtta sámi joavkku/ealáhusa ovddas.

Lojalitehta dáža guovddáš eiseválddiide lea buoret go lojalitehta eará joavkkuide.

Jos dát doalaš deaivasa ja NRL'a oavil sajáiduvvá, de dat lea dáža imperialismii vuotun, ja maŋoslávki sámeálbmoga nášuvnnalaš revolušuvdnii. ■

DOVDOMEARKA VAI RIIDOGASKAOAPMI

Orru leamen nu ahte sámi oktavuohta Álaheajo stuimmiin lea suddamin. Guokte sámi organisašuvnna gávppašeaba Stáhtain erenoamáš- ja joavkoberoštumiin ja hilgoba sámiálbmoga oktasašberoštumiid.

Eva Berg bokte

Álaheajo stuimmiin čuožžilii boazodoallu nana dovdomearkan sámevuhtii. Sihke boazosámit ja eará sámit adde heakkaset nealgudanákšuvdnii, go uhkádus boazodollui lei uhkádus sin identitehtii. Sámit dovde dan ja šadde áktivistan. NRL'a ja NSR'a ovddideigga oktasaš sámepolitihkálaš prográmma.

NSR'a lei aiddo háddjasan ja das riegádii «SLF» or-

ganisašuvdna man ulbmilpáragráfa lei lojalitehta dáža eiseválddiide. Organisašuvnna vuođđun lei vuođđoealahus ja sámit geat ledje vásihan dáruiduhttinpolitihka. SLF'a čuoččuhii ahte sii ovddastit eanáš sámiid ja ahte boazodoallu lei stuorámuš vasálaš sámekultuvrii. DNA gýnnahalai leamaš mielde vuođđudeamen organisašuvnna. Dattetge SLF'as leat bealušteaddjit riddoguovlluin

SÁMEPOLITIHKKA

ja politihkálaččat čuožžu iežas julggiid alde.

Vuođđun SLF'a vuosteháhu boazodollui lea historjálaš. Ealáhusriiddut Finnmárkkus gaskkal boazodoalu ja eanandoalu lea 300 čuohte jagi boaris. Vearrámus dáruiduhttin áigodagas rievddai maiddái verddevuohta, káhpitalismma geažil. Árbevirolaččat, dát guokte joavkku leaba lonohallan biergasiid goappašagaide ávkin. Sođiid gaska mearrasámit árvoštallagohte váldit ruđa bálvalusaidis ovddas, ja gaskavuođat hedjonedje. Ollu sajiin lea verddevuohta gaskkal boazosámiid ja mearra-

sámiid jorran riidun. Oktavuođat leat vearránan dađis go boazolohku lea lassánan, ja ealáhusriiddut leat garra-sit vuhttomis. Dán bláđi muhtun eará ártihkkalis čujuhuvvo ahte okta siva dasa lea eiseváldiid háddjenpolitihkka. Boazosámit leat ožžon veaháš - eará sámít eai leat ožžon maidge.

Maŋŋá Álaheajo stuimmiid leat oktavuođat gaskkal eiseváldiid ja sami organisašuvnnaid buoránan. Oktavuođat gaskkal boazosámiid ja eará sámít leat vánit ávkin earáide. Boazosámiid dilli lea ain mánga lávkki ovddabealde. Siva dasa lea ahte sii ovddastit dohkkehuvvon ealáhussuorggi. Danne NRL'a ja boazosámit sáhttet ovddidit áššiid stáhta byrokratia čađa ja muđuidge sáhttet váldit singuin njuolga oktavuođa. Dán vuodul lea miellagiddevaš oaidnit maid diet golbma organisašuvnna dahket Sámedikki hárrái. Lea erenoamážit válgavuohki ja mándáhtajuohkin mii lea riiddugas-kaoapmin. Sihke NRL'a ja NSR'a gáibideigga ahte váлга galgá lágiduvvot njuolggaválgan sami jienastuslogu vuodul, ja ahte orgánas galgá leat mearridanváldi. SLF'a doarjjui gaskasašválgga ja ráđđeaddi válddi.

1985'a jahkečoahkkimis, NRL'a mearridii ahte gáibidit sierra válgakreatssa boazosámiide, omd. ahte boazosámit galge oázžut sierra mándáhtaid ja válljet sierra ovddasteaddjiid. Mearráduš dohkkehuvvui ea,ea. lullisámiid jienaid vuostá. Lea mearkkašan veara ahte oktavuođat gaskkal boazosámiid ja eará sámít lullisámeguovlluin leat buoret go Finnmárkkus. NRL'a lea čujuhan ahte Sámedikkis ferte leat erenoamáš áddejupmi boazodologažaldagaide ja boazosámit balle ahte eai beasa ovddasteaddjin go sii leat boazodalli sámít.

FOTO: KLASSEKAMPEN

SÁMEPOLITIHKKA

1985'a jahkečoahkkimis, NSR'a duohtandagai gáibádusas ahte Sámediggi galgá oažžut mearridanválldi sámekultuvrii, oahpahussii ja ealáhussii. Sihke 1985'a ja 1986'a jahkečoahkkimis oasseváldit ovdanbukte eahpádusaid NRL'a gáibádusaide. Sihke danne go dát ii leat demokrátalaš vuohki ja ahte sáhtta dagahit ahte eará ealáhussuorggit maid buktet gáibádusaid, lea ballamis ahte loahpas dát šadda dušše ealáhusdiggin. NSR'a jahkečoahkkinn ii dahkan maidge mearrádusaid dán hárrái. 1986'as NRL'a nannii gáibádusas ja bijai dán eaktun ahte oppanassiige doarjut sámedikki ášahusa.

Maŋŋa go Finnmarkku Fylkkadiggi «Finnmarkko AP» doarjjui ášahit sámedikki njuolggá válgan, orui geaidnu rahpasan ahte maiddái Stuorradiggi dasa guorrasa. Sámi Áigi, 17.986'is buvttii hirmástuhtti ođđasiid. Dieđadep. politihkálaš njunnožat ledje gohččon NSR'a, SLF'a ja NSR'a suollemaš čoahkkimii gos bidje soabalašvuođa eaktun ahte ášahit Sámedikki. Eaktun biddjui maid ahte sámedikkis galgá leat ráđđeaddinválldi.

Ii leat imaš ahte DNA ain joatká háddjenpolitihkas gáržžidit vejolašvuođaid oažžot sámi demokrátalaš ášahusa. Mii gal baicca lea eanet imašlaš, lea ahte mo NRL'a dán hálddaša jos dát referáhta doallá deaivása, lea miehtan dasa ahte diggot buot čuoggáid badjel, ja áidna eaktun lei ahte sii galget oažžut sierra boazodoallokreatssa. Dat mearkkaša ahte NRL'a lea mieđihan diggot sihke njuolggá válga ja mearrideaddji válldi birra. SLF'a lea fas gáibidan sierra mearrasámeekreatssa ja mieđihan diggomiidda. Dán maŋŋa NSR'a stivra manai

vuostá ášahit sierra boazodoallokreatssa. NRL'a mávsahii botkemiin ovttasbarggu NSR'ain ja dáhtui SLF'ain ovttasbargat ovttaskasáššiin. Romssa Sámiid Searvvi čoahkkimis, 1986'as, Johan Mattis Turi rámiidii ráđđehusa vuolggahusa. Nu guhká go organisašuvnnat riidalit, de ráđđehus ferte maŋidit Sámedikki lálkaevttohusa. Orru leamen nu ahte NSR'a eahpideaddjiid sánit leat šaddan duohtan. NRL'a ja SLF'a šaddaba gávppašit ealáhussaid/joavkkuid beroštumiid alde. NSR'a báhcá okto bargat oktasaš sámi beroštumiiguin. Sámi áššiid suodjaleaddjiit goarránit, gievrramus juhkosat gahččet eret. Gávdnogit mánga ovdamearkka dasa ahte sámi oktavuođat Álaheajostwuimmiin lea bieđganišgoahtán. Dušše dat geat dovdet ovdasvástádusa álbmoga boahpteáiggi hárrái, sáhttet caggat dan viidáneames. ■

SÁMEPOLITIIHKKA

Sámi mánát eai ožžon eatnigie-
la oahpahusa ovdalgo
vuođđoskuvlalahka vuiddu-
duvvui 1979'is. Dat mielddis-
buvttii ahte sámimánát steampa-
lastojuvvojedje «veahkkeoahpahas
oahppi».

Guri Skum ja Inger Støreng bokte

Dađistaga lea šaddan dovddusin ahte Dáža Stáhta lea fi-
evrridan garra dáruidahppinpolitihka sámi álbmoga

vuostá. 1969 rádjái eai beassan sámemánát geavahit eat-
nigielaset eai skuvlalanjain dahje skuvlašilljus. Vuosttas
oahpahas maid sámemát ožžo addui gielas mas eai ád-
den maidige.

Sámemánáin ii lean vejolašvuohta oažžut eatnigielao-
ahpahusa ovdalgo vuođđoskuvlalahka 1969'is dohkke-
huvvui. Dát mielddisbuvttii ahte sámi oahppit šadde
dego «doarjjaoahpaoahppit».

Bohtosat dán politihkas lea ahte sámeigiella ja kultuv-
ra lea ožžon heajos árvvu min servvodagas. Lullisáme-
guovlluin lea giella nohkamin. Odná dilis lea davvi-
sámeigiella anus.

Dát dilit leat dál rievdamin. Ollugat dustet dovddastit
iežaset sámeduogáza.

Álaheajustuimmid olis leat ollugat ipmirdan ahte jos
sámeigiella ja kultuvra galgá eallit, fertejit erenoamáš

SÁMEPOLITIHKKA

doaimmat biddjot johtui dál.

1974 minsttarpláns ledje čuovvovaš mihttomearit sámegiela oahpahusas: Sámegiel' oahpahusas leat čuovvovaš mihttomearit:

— ovddidit ohppiid návccaid geavahit gielaset njálm-málaččat ja čálalaččat,

— addit ohpiide vuođđomáhtolašvuođa lohkamis ja nannet lohkanlusttu,

— viiddidit ohppiid dovddu sámegillii ja oahpahit sin árvvus atnit eatnigiela.

Mo galgai dát mihttomeari čadahuvvot? Láhka addá sámemánáide vuoigatvuođa geavahit eatnigiela skuvllas. Ná galge sii sihkkarastot álgo lohkan- ja čálinoahpaheami eatnigillii. Jurdda oppa áigge lei geahppudit dárogiel' oahpaheami.

Mihttomeari vuođđoskuvllas lei seammá mánggagielat guovlluin go muđuige riikkas. Dat mielddisbuvttii ahte oahppit galge fievrriiduvvot seammá dássái go dáža oahppit vuođđoskuvllas. Mihttu lei ovtadássásašvuohta. Dan sáhtii dušše juksat dakko bokte ahte sámegiela oahppit ožžo vuođđoskuvla oahpu mii lei seammá árvvus go dáža oahppiin.

Go sámegiela oahppit galge oazžut vuođđoskuvlla-duođaštusa mas lei seammá gelbbolašvuohta go oahppiin muđui, de ii sáhttan mearriduvvon diibmolohkku vuoliduvvot oazžun dihtii oahpu sámegiela (MP 74 s. 71-72). Ii gávdno oktavuota gaskkal sámegiela oahpu mihttomeari ja mo dát lei jurddašuvvon čadahuvvot. Go minsttarplána galgai ođasmahttot, bohte evttohusat sámi oahpaheaddjiin geat dovde váttisvuođaid. Dát evttohusat ovddiduvvojedje «minsttarplána gulahallamis». Min mielas lei evttohus buorre. Ea.ea. čuožžu s. 57: «Duođalaš ovtadássásašvuohta gaskkal dárogielat ja sámegiela ohppiid skuvlafálaldagat mielddisbuktá ahte sámegiela ja dárogielat lea seammá árvu, ja ahte oahppit geat válljejit sámegiela vuosttas giellan, ožžot seammá gelbbolašvuođa go oahppit geainna lea dárogiealla vuosttas giellan.» Dađe bahát lea eanáš oassi evttohusat sihkkoruvvon M 85as.

Maid sisttisdoall' M 85? Obbalaččat lea sisdoallu M 85as seammá go M 74is. Sisdoalla lea sullii seammá, daddjon ear' ja čábbasot sániiguin. Ea.ea. lohkat mii s. 29is: «Mánáin sámeguovlluin lea seammá vuoigatvuođ-

at oazžut oahpu sámegiela ja sámegillii mánáidskuvllas. Departementa sáhtta dahkat varašumi. Čihččet luohká rájes mearridit oahppit ieža hálidit go sámegiela oahpu. Sii sáhttet maid válljet sámegiela vuosttasgiellan. Dát addá vejolašvuođa beassat eret jogo ođđadárogiela dahje n.g. «bokmolas» gávccat ja ovccat luohkás.

Oahpu sámegiela sáhtta maid addot ohppiide olgobeal sámeguovlluid, geainna lea sámeguogáš, jos lea vejolašvuohta.» Lea go ovtadássásašvuohta go dárogieat oahppiin lea geatnegasvuohta oahppat eatnigiela, muhto sámegiela oahppiin dušše lea vuoigatvuohta jos vanhemaat gáibidit dan. ?

Sámegiela ferte leat bággonubbegiellan dárogielat ohppiide sámeguovlluin. Dakko bokte badjána giellaárvu.

Mo lea otná dili?

Sihke girjjit oahppogirjjit sámegillii ja sámegiela oahpaheaddjit váilojit. Manimus áigiid leat ožžon eanet sámegiela oahpaheaddjiid, muhto dárbbut eai leat gokčon. Eanáš oassi sámegiela oahpaheaddjiin eai leat ožžon oahpu eatnigiela oahpaheaddjiskuvllain. Oahpaheaddjiaskuvllain Alaheajos ja Romssas leamaš várrejuvvon sajit sámehcciide buoridan dihtii oahpaheaddjiid dili sámeguovlluin. Muhto oahpaheaddjiskuvllat eai leat addán oahpu mii duođa addá gelbbolašvuođa oahpahit mánggagielatguovlluin. Buoridan dihtii lea ášahuvvon sierra allaskuvla sámehpaheaddjiide.

Lea uhcán movttiidahtti oahpu go oahppogirjjit leat stensilerejuvvon báhpárat. Oahpaheaddji ii oáččo dohkálaš bargodili. Vaikko lohkanáigi lea vuoliduvvon viđain diimmuin vahkkosaččat muhtun guovlluin, lea dát menddo uhcán go oahpaheaddji maidái ferte ráhkadit oahppogirjjiid ja jorgalit.

Manne bidjet sámegiela vanhemaat mánáideaset dárogielat luohkáide?

Mii oaivvildat dás lea čielga oktavuota sin iežaset skuvlavásáhusaide gos sii ohppe ahte jos dárogiealla eai máhte de eai leat man ge veara. Dasa lassin ožžot heajos iešdovddu go dárogielat mánáin gal leat oahppogirjjit, muhto sii fertejit birget stensilerejuvvon báhpáriiguin. Ollugat vanhemiin jerret ožžot go oahppit dohkálaš oahpu?

Mo sáhtta buoridit dili?

Jos dili galga buorranit berrejit čuovvovaš gáibadusat ovdanboahtit:

1. Eatnigielaoahpahus vuođđoskuvllas 1-9 luohkkái.
2. Dohkkehit sámegiela almmolašgiellan.
3. Oahppogirjjit sámegiela ja sámegillii.
4. Sierra oahpaheaddjiid oahpu sámegiela oahpaheaddjiide.
- dh5. Oahpahus sámegiela dárogielat oahpaheaddjiide ja ohppiide.
6. Ávžžuht ja movttiidahtti digaštallamiidda.
7. Hilgut M 85a njealját kápihtala dáfus.

Dása gáibiduvvojat eanet návccat. Čappa sámit ja lohpadusat politihkáriin eai doala. ■

DEBÁHTTA

AKP ja sámá rahčamuš

AKP'a čielga mihttomearri ahte fievriddit sámá rahčamuša olles friddjavuhtii Norggas ii leat álkkes gažaldat, čállá Hans Husum. Son ovdanbuktá vásáhusaid čáhpes luđolašvuodaliha khusa dili vilges revolušonearaide.

AKP«m-l»'as lea čielga mihttomierri fievriddit sámáid rahčamušaid «doarumiid» nášovnnalaš friddjavuhtii Norggas. Ii dáidde leat geahppa ášši. Vilges revolušonearaide vuoigatvuođat miellahttuvuhtii ja váikkuhussan iešmearrideaddji lihkahusaide digaštallo mángga oktavuođain máilmmis, «ANC, PLO, čáhpes militántain USA's» ja ledje maiddá garra digaštallamat Kominternis gaskkal máilmmisođiid. Dás čujuhastán muhtun digaštallamiidda.

Otná Sáni váttisvuođaid duogáš.

Moarri dáža badjelkiigeahču «formynderi» ja rasisttalaš guottut leat garrasit čuočan sámáide. Dát vuhtto čielgasit sáméaktivisttain man gohčodit «dáža politihkriid mišunearat» geat atnet fuola sámáin dušše erenomas oktavuođain - ja buktalit čovdosiid mo sámá áššiid buoremusat galgá fievriddit. AKP«m-l»'at maid gullet dieid searvá. Dát lea dearvvaslaš eahpáduš, ja ii vuolgge dušše dáža guhkkit áiggi vealaheamis ja duppal-morálas muhto maiddá «kristtalaččaid- ja politihkálašiid jienaidčoaggiin ja buollevidnavuodii». Vuolga maiddá servvodaga iežas ovttáigášaš «samtidige» dilis.

Čieknalis kultuvrralaš ereohusat.

Sámá kultuvra lea luondduolbmuid kultuvra. Dát suoivanastá gielas. Muhto maiddá reikteádejumis, riggodagaid hálldašanvuogis, bearša ja siidaguimmid organisermis, buvttadusas ja politihkas. Olbmui gain lea duogáš coca-coliserejuvvon

gávpogiin, sáhtta leat veadjemeahtun dan áddet, ja ahte oaidnit das maidge ávkkiid. Erenoamážit otne go sámá kultuvra lea uhkádusa vuolde ja kultuvrra seailluhanrahčamušat leat dehálaš oassi iešmearrideaddji rahčamušain, de dasa lea dárbu politihkáriidda main lea vuđolaš máhttu sámegielas ja kultuvrras. Lea go koloniaríikka ovddasteaddjiin dakkár máhttu? Gallis AKP«m-l»'iin hállet sámegielat?

Dázain rásisma

Buohtastala dánska, kánada ja ámeikká-inuhtaid vealaheami, buohtastala indíanáriid vealaheami ja áfriikká riikkain. Ii gosge leat leamaš giela- ja kultuvrra vealaheami nu garas go Sámis. Sámit galeai leat got-tahallan Ku Klux Klanariidda dahje generalaide, muhto sámá kultuvrra ja álbmot leat olgguštuvvon. Danne lea unnán diehtu ja badjelgeahččanvuoh-ta viiddis dža álbmogis. Rasismas lea eará hápmi, muhto lea bat buoret go Ku Klux Klana?

Bistevš dáruiduhttin lea dagahan vealahuvvon álbmogii vaši iežas identitehtii. Dát «siskkáldas rásisma» lea dagahan ahte sámáin lea garra vuosteháhu iešmearrideaddji rahčamušaid. Dát dagaha maid ahte mánga saámepolitihkkára veaháži láivodahttet ja dáruiduhttet iežaset oázžundihit coavcci. Dáid joavkkuin go son militánta sámeliha-kadus viežžá alcces soaldadáiid.

Dážat geat atnet ávkki Norgga imperialismmas.

Norgga boargarat ávkástallet Sámá koloniseremis. Leat ollugat Norgga bargiin geat ožžot giitit Norgga imperialisma ahte leat doalahan burssa ja vistti. Dat gusto daidda geat bivdet sihke meara ja vuona, ja leat oljodoaimmain Sámá guovlluin «kontinentalsokkel» ja ruvkedoaimmain. Sii leat dáža eanandoallit geat buolvaid čađa leat koloniseren Sámá. Sii leat Norgga NATO-veahka ja dasa

gulli rusttegeat jna. Maiddá friddja-igge bivdit ja guolásteaddjit besset vealaheami geažil ávkástallat dološ sámá ealáhusvuoigatvuođain. Dás ii leat rásisttalaš jurdagiin sáhka, muhto davvi olbmui geat leat dáža imperialisma giehtageahččín. Dat mearkkaša politihkálaš duvdda AKP«m-l»'ii bealladahkii, ja erenomas dego vilges bealladahkan. Mo dát váikkuha AKP'a miellahttui-de?

Earret eará dáid diliid geažil, lea áddehahtti ahte sámáin lea čieknalis eahpáduš vilges politihkkáriidda. Soaita leat vel dárbbalaš jos sámá rahčamušat galggašit ovdánit.

Kominterna Digaštallamat

Kominternis digaštallui čáhpes iešmearrideaddji rahčamušaid birra USA's ja Lulli Áfriikkás. Dieđusge dát ii leat váikkuhussan min digaštallamiidda. Dattetge sáhtta leat ávkálaš guoskkahit daid, danin go sihke rádíkála sámit ja komministat vigget oaidnit sámá iešmearrideaddji rahčamušaid «erenomasáin». Ii leat eambo erenomas go ahte galggašiid gierdat buohtastallamiid.

Álggos USA-KP'a lei vilges bealladat ja danin bisui gitta dassá go heaithuvvui revišunismmas mas beakkán Browder lei njunoš «mii loahpas ávžžuhii miellahttuidis jienastit Lyndon B. Johnsen presideantan». Vuostechuočča dáidda ledje USA'a 12 mill. čáhpes olbmo geat rahčamušaidisguin ledje leamaš mielde hábmemin riikka historjja ja ovdáneami. Lenin lei vuosttaš komunist gii ovdanbuvttii USA'a čáhpes olbmuid nášuvnnagažaldaga áššelistui. Juo 1917'is Lenin hábmii čáhpes olbmuid politihka, ahte USA'a čáhpes olbmui lei sierra nášuvdna ja dán olis sis lei iešmearrideaddji vuoigatvuohta, ja ahte dát lei dehálaš oassi USA'a seahtsoađis. Kominterna 6.kongressas 1928'is ságastallui viidat USA'a čáhpes nášuvnna birra. USA'a ovddasteaddjiid gaskkas ledje maiddá moadde čáhpes olbmo, okta dain lei Harry

DEBÁHTTA

Heywood. Kongreassas bohte ovdan guokte oaivila: Lenina oaivil man dieđusge Kominternahoavddat dorjo, ja gáibidedje ahte USA'a KP'at galget bidjat eanet bargosearaid veahkehit čáhppes olbmuid. Moaitta bođii USA-KP'ii ahte sis leat dušše 50 miellahttu 12 mill. čáhppes olbmuid gaskkas.1»

Nubbi oaivil lei fas USA-KP'a almmolaš oaivil mat gehčče sierra nášuvnna čáhppesolbmuid reakšuneara nášunalisma oaidnun. Duogážin dasa ledje moivvit 1.máilmmesoadi manná mat dagahedje ahte USA'a čáhppes olbmot organiseresgohte n'šunalisttalaš lihkadusa mas Garvey lei njunoš. Sin parola lei - friddjavuohta čáhppes olbmuid - ruovttoluotta Afriikkái. Lihkadus gáibidii eanarievdademiid lullistáhtain, ahte juohkit opmodatoamasteaddji eatnama «godseierjord» geafes čáhppes olbmuid. Garvey-lihkadus gopmánii - ja dieđusge USA-KP'at jorgaledje sidjiide sealggi. Dien manná leat buot sagastallamat, nášuvdna čáhppes olbmuid, njálmmuštuvvon «garveyisman». 1928-kongreassas USA-KP'a njunnožat čuoččuohedje ahte čáhppes nášuvdna ii leat gávdnomis, ja ahte dás lei sáhka čearddalaš vealaheamis. Čáhppes olbmot galge rahčat seammá dásis go vilges olbmot vuogatvuođaid hárrái, ja ahte áidna mii attášii sidjiide friddjavuođa lei proletaralaš revolušuvdna ja sosialisma USA's.

Loahppajurdda USA-KP'a njunnožiin lei dasto ahte čáhppes olbmuid johtin lullin davás industriagávpgiidda lei ávkkálaš go dan mielde čuovui proletariseren, mii fas sosialismii attii buoret coavcci.

Dát lei čielga assimilerenpolitihkka čuovdit nášuvnna gažaldaga

1928 Kominterkongreassas vuittii Lenina oaivil «linnjá», ja USA-KP rásisttat vuottahalle, mihto eai dat tet ge vuollánan. Kongreassa mannii rásismma ovddasteaddjit bálkestuvvojedje KP'as «ea.ea.Lovestone», muhto rasisttalaš-kommunisttain lei ain rádikála fágaserviin buorre co-

akci. Dan sadjai go fágaserviin ledje sierra juhkosat ja hálddašeadjit eará álgoálbmogiid ovddas«grehkárat, italienárat, juvddálaččat jna.» - de lei garra vuosteháhkku organiseret čáhppes olbmuid. Dattertge USA-KP'a leninisttalaš oaivil«linnjá»nákcii čohkket čáhppes olbmuid bealladahkii ja rádikála fágaserviide.

KP'a hoavddaid gaskkas lei vilges eanetlohku 30-jahkelogu siste.

Go čáhppes olbmuid gáibádušat ja moaitagat bohte oidnosii KP-rásisttalaš njunnožiidda - mávssahedje KP'a njunnožat ja heahttihejedje muhtun fágaserviid gos čáhppes olbmui lei buorre coakci, heahttihejedje čáhppes juhkosiid fágaserviin. 4000 olgoriikka KP-milelahttu «imigránttat - dehálš bealušteaddjit čáhppes olbmui» biddjojuvvojedje eret bealladagas. Go Browder manná nuppi máimmesoadi fidnii coavcci «ođastusstrategiai «reformstrategi» ámeriikká guovttebealladatsisttemas», de ii leat šat gánnáhahtti hállat maidge USA'a kommunisttabealladagas. Ámeriikká čáhppes olbmot fertejedje ohcagoahtit eará bealušteaddjiid iešmearrideaddji rahčamušaide. «1»

Dieđusge sáhtta dadjat «maid ollugat dadje bealuštandihtii vilges USA-KP njunnožiid»ahte dás dušše lea sáhka rivttes dahje boasttu politihkáš oaivilis «linnjás». Dasa sáhtta dadjat: Jagiid: cađa «1922'is 1948 rádjái» USA-KP njunnožat sohte revolušuneara čáhppes olbmuid- ja Kominterna vuostá ahte nannet čáhppes revolušuvnna. Sieranas «válljogas ja alla oahppan»vilges KP'a njunnožat gávdne sierranas vugiid mo daid garve. Eretbidjan 4000 olgoriikkalačča«immigrántta» - ii go dat mearkkaš ahte galgá bisuhit vilges badjelvuoimmi«overmakt»-bealladagas? Ii go dát čájet USA-KP'a miellahttu bajášhuksema ja vuoimmi dili. Eara láhkái daddjon: Lea go son nu ahte USA-KP'a hilgo-

ma čáhppes iešmearrideaddji rahčamuša, bođii das go bealladagas ledje vilges miellahttat ja vilges njunnožat?

Rásisma Lulli-Afriikká KP'as.

Oktan USA-čáhppes olbmuid digaštallamiin, kominternis digaštallui fas čáhppes olbmuid račamušaid birra Lulli-Afriikkás. Kominterna párola lei «čáhppes olbmot iešmearrideaddjin Lulli-Afriikkás». Lulli Afriikká KP'a njunoš lei muhtun eangalas jurista - gii bijai bealladaga Kominterna vuostá. Maiidái dáppe vuhttui KP'a rásisma, sániiguin: Áidna mii attášii Lulli-Afriikká čáhppes olbmuid iešmearrideami lea čielga proletaristtalaš revolušuvdna. Lulli-Afriikká čáhppes ja vilges olbmot galge ovttas bargat juksat socialismma, ja ásahtit bargiid- ja bondderepubliikka. Garra digaštallamiid vuolde, rásisttat luoitiledje bussá seahkas:

Buotlágán nášunalisma lea reakšuneara, sii dadje. Boeriid nášunalisma «mii dagahii europealaš čáhppes afrikká koloniserema»buohtastallui čáhppes afriikká nášunalismmain, «beassat eret europealaš kolonialismmas. «Dasa lassin rasisttat dadje, ahte párola,«čáhppes republiikka» boahat bálkestiit vilges unni-loguálbmoga merrii - bohtet gillat mávssahusaid čáhppes eanetloguálbmogis - danne lei dehálaš suodjalit vilges unnitloguálbmoga. Dát leat čielga apartheid ákkat. Lulli-Afriikká KP'a lea maid šaddan vilges revišunisttalaš bealladat mii ii váikkut Lulli-Afriikká iešmearrideaddji rahčamušaide.

Malcolm X

Min buolvva, USA'a čáhppes revolušuvnna digaštallamiin, berre Malcolm X namahuvvot. Son lei beakkán negernjunoš gii 1965'as goddui FBI'ii. Álggos son barggai Black-Muslima lihkadusas, muhto guđii dan, ja lea mánggá ságastallami-

DEBÁHTTA

id čađa ideologalaš vuođu čáhppes militánta lihkadussii «eará sierranas Martin Luther Kingaid lieđdelihkadusaid ektui». 1964'is Malcolm X dajai:

«Vilges olbmot sáhttet veahkehit min, muhto sii eai sáhte minguin searvat. Mii eat juvssa čáhppesvilges ovtastusa ovdal go juksat čáhppes ovtastusa. Mii eat boađe juksat bargiid solidáritehta ovdal go juksat čearddalaš solidáritehta. Mii eat sáhte searvat earáiguin ovdal go juksat ovtastusa gaskaneaset» «2»

Historjjálaš vásáhusaid vuođu lea Malcolm X'a loahppajurdda:

— Čáhppes olbmot fertet organiseret sierra lihkadusa.

— Dasto, givrodaga mielde, sáhttet sii viežžat veahki - eaktun lei ahte čáhppes juogus dán lihtus galge gullat čáhppes organisašuvnnaide «eai ge» vilges. «2» Dv'já Malcolm X muittuhii dáid dehálaš áššiid: Hukset sorjjasmeahtun- ja čáhppes organisašuvnna ovddidit čáhppes olbmuid iešmearrideaddji rahčamuša. Lea mearkkašanveara ahte Malcolm X ii lean rásista vilges USA ektui. Son lei rabas eará rádikála vilges lihkadusaid ja eará unnitálbmotjoavkkuid ektui USA's.

Malcolm X lei beakkán revolušu-

neara, muhto háreve son buvtti beaktilis moaitagiid. Dattetge son dovddastii ahte «vilges rásisma lea beakti» - maiddái bealušteaddji servviid siskkobealde, omd. vilges rádikála searvvit USA's.

AKP«m-l» ja sámiiid rahčamušat.

Kominterna digaštallamat dán okta-vuođas lea miellagiddevaččat dan hárrái ahte makkár politihkálaš geainnu/makkaár ákkain čáhppes olbmot deaividedje» go ovdanbukte áššiideaset:

— nášuvnnalaš rahčamuš galgá leat sosialisisma vuollásaš.

— ovtastus vilges proletariáhtain, čáhppes nášuvdna juksá iešmearrideami.

— sealluhit čáhppes kultuvrra lea reakšuneara. Assimileren bokte, čáhppes olbmui lea doaivva.

— bealladahkan, fertet suodjalit vilges bargiid go sin vuoigatvuođat uhkiduvvojit.

Gáttán dát vilges ákkat leat dábálaččat, sivas lunddolaš vuostesajádat «motsigelse» gaskkal vilges bealladaga ja čáhppes iešmearrideaddji lihkadusa. Ovdalis namohuvvon, de leat dát vuođo ja duođalaš vuostesa-

jádagat, lea sáhka ruhta bursii ja gullevásvuoigatvuhtii. Danne jáhkañ ahte Komintern digaštallamat ja Malcolm X'a oahppa leat gaskarii-kalaččat.

In leat dárkilit guorahallan AKP«m-l»'a doaimmaid sámpolitiikkas - muhto orro leamen gal dárbu. In ge leat guorahallan RV- ja AKP«m-l»'iid gaskkas rásisttalaš guottuid sámeáššiid hárrái. Soaitá leat dárbu, go dás han lea sáhka áššiin mat váikkuhivččii sámii iešmearrideaddji rahčamušaide.

Dása sáhtášii čállosa loahpahit...

.....ja sáhtášeimmet digaštallat man «vielgat» AKP«m-l» duođaid lea, ja man buorre cakkat leat boastuvuođa daguid vuostá maid eará riikka komunisttat leat dahkan. Dattetge mon ovdanbuvttán guokte vuogi mo sámii rahčamušaid hovde:

Mii sáhttit joatkit nu mo ovdal. Mii sáhttit gáibidit oahpporieggáid, eanet «sámeáššiit» KK'ii, ođđa ja buoret «sámeprogramma» ahte mo sámii galget rahčat «doarrut», «fallehit rasisisma» čaohkkinoktavuođain gos dat ain vuhttoš omd. olgeš bealde jna.

Sáhttit AKP/RV'la searaid geavahit hukset vuođu duohta sámii militánta jovkui, veahkehit gávdnat historjjálaš ja teorehtalaš neavvagiid. Sáhttit ekonomálaččat ja organiseremiin doarjut Sámii Áiggi ja eará rádikála sámii kultuvrra, doarjut ja politiseret sámii vuoigatvuođarahčamušaid. Sáhttit ovtasbargat sámeaktivisttain geat eai bala sepmoiniid manaheamis rahčamušaidis geažil.

Otne ii gávdno duohta sámii militánta lihkadus mii fiervrridivččii sámii rahčamušaid. Muhto dán okta-vuođas ii sáhte geavahit dán ággan.

Hans Husum

GÁLDUT:

1. Harry Heywood: *Black Bolshevik. Liberator press, Chicago 1978.*

2. G. Breitman: *The assassination of Malcolm-X. Pathfinder Press, New York 1976.*

SÁMEPOLITIHKKA

Jotko siidus 30

Boazologostáhtistihkka čájeha ahte lohku lea lassánnan s. 55 000 1949'is gitta s. 96 000 1960 rádjái. Finn-márkko boazosámiin ledje stuorra bearrašat, 1949'is ledje 1101 olbmo ja 1960'is 1423 olbmo. Olu čáhcebáddadanbarggut, militeara báhčinguovllut ja geaidnobarggut váikkuhedje guohtoneatnamiid gáržžideimiide. Go eanet olbmot, gáržžiduvvon eatnamiid alde, dárbbášigohte eanet bohccuid ahte birget, de goarádus han das fertii boahit.

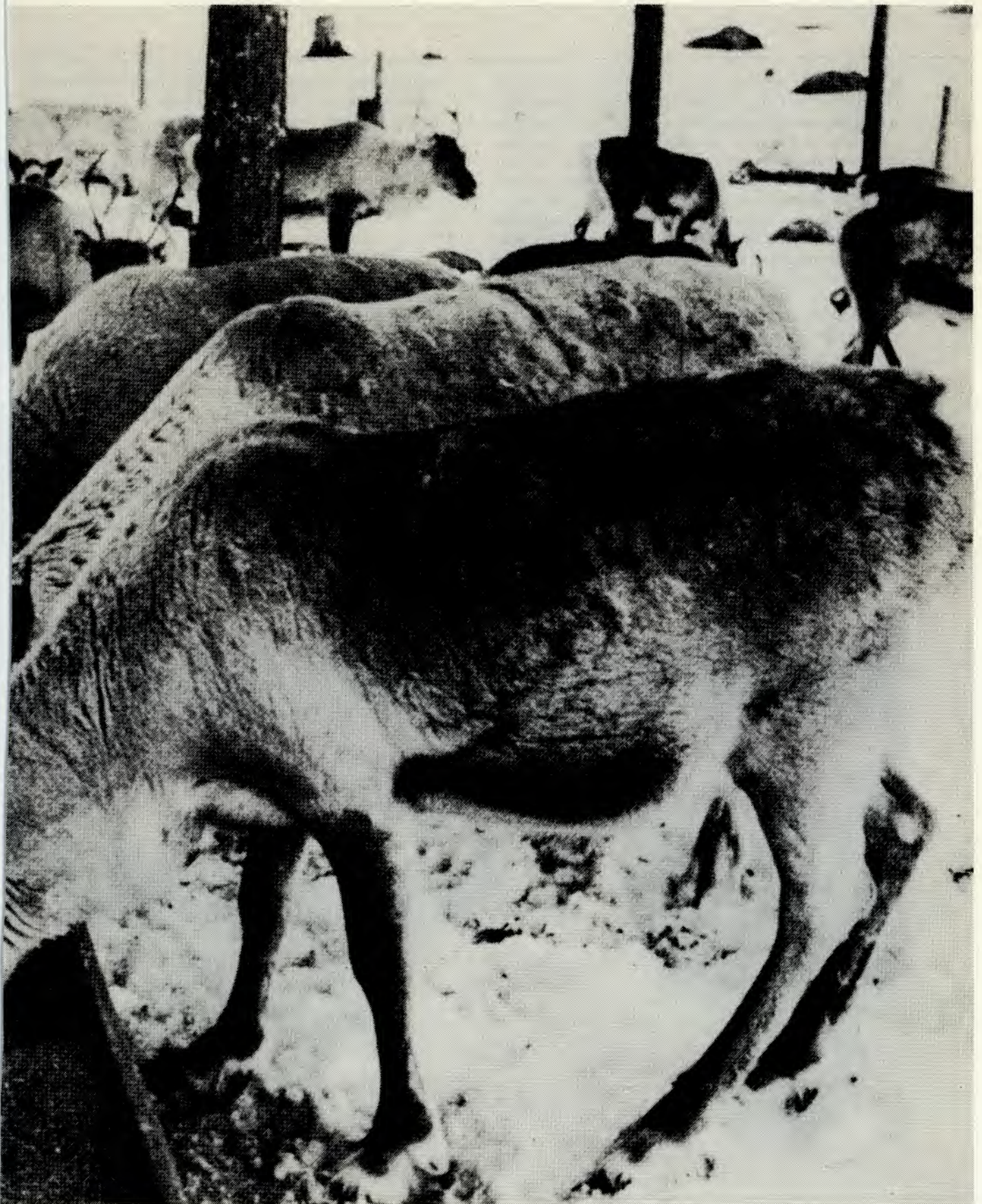
Vuoigatvuođaračamuš ja stáhta doaimmat.

Sámelihkadus, organiserejuvvon čuohtejagemolsumis, hávkka sođiid gaskkas, dáruiduhttin- ja háddjenpolitihka geažil. Boazosámit organsierejedje iežaset ođđasit 1948'is. Organisašuvnna lei lossat jođihit ruhtavátnivuoda geažil ja go lei ovttaskasolbmuid návccaid duohken. 1950'i álggus, sámit ovdanbukte ášši, vuoigatvuohata čáziide ja eatnamiidda, davviriikka dásis. Maŋŋa moadde Allariekteduomu 1968'is, buorranii boazo-

doalo dilli, ja vuoigatvuođarahčamušat ovdánišgohte.

Oktan vuoigatvuođarahčamušain, NRL'a maiddái politihkálaččat barggai nannet ealáhusa. Dehálamos konkrehtalaš boadus dás lei ahte ožžo 1976'as oaivešiehtadusa boazodollui, eanandoalošiehtadusa málle mielde. Stáhta sáme fálddit ledje dábálaččat politeaddjit. Vuosttaš ágronomat biddjojedje virgái 60 jahke logus, ja oidne boazodollui ovdánanvejolašvuođaid ahte buoridit biologalaš buvttadusnávccas. Lullisáme guovlluin leat dát erenomážit dáhpáhuvvon 1970 rájes dakko bokte ahte buoridit ealuid dili. 1960'is stáhta lei čielggadan ođđa boazodoallolága. Earret fágalaš doaibmabijuid, stáhta dáhtui čoavdit váttisvuođaid regulerema bokte. Lassin dasa ahte boazosámit ieža galge leat reguleremis fárus, galggai maid huksejuvvot hálddáhus enandoalonyuolggadusaid mielde. Riidu buollái láhkaevttohusas - ea.ea. ahte báhpárat eai jorgaluvvon sáme gillii ja ahte eanandoalodep. Gávnnašalai addán boasttu historjádieduid. NRL'a barggai eanáš boazodoalu vuođđovuoigatvuođain ja eanasuodjalusain, muhto ii lihkostuvvan oažžut maidge árvalusdaid dása Stuorradikkis. «1978» Láhkasuodjalus lága bokte lea čájehuvvon árvoheapmin. ■

Denne utgaven av bladet hadde også alt innholdet med norsk tekst:
www.akp.no/ml-historie/pdf/rode_fane/1987/